

Analyzing Ideology Concerning the Royal Power in Neo-Assyria and Achaemenid Monarchies

Bahman Firoozmandi Shirejini¹ & Ali Asghar Salahshoor²
(23-52)

Abstract

One of the fundamental features of the ancient states associated with power was ideology, and Neo-Assyria and the Achaemenid empires were no exception to this rule. If we look at the written and visual documents and evidence of the royal contexts of Neo-Assyria and the Achaemenid, ideology has been at the heart of these two empires. How did they treat the subject people? How was their cooperation and participation with these empires? What was the connection between kings and their god or gods to justify their actions? How did the royal inscriptions and images describe the characteristics of a mighty and powerful king? What were the characteristics of hegemony and the view of domination over the whole world and nations in their views and in what methods was it done? These are the questions that this research seeks to answer to determine the ideological commonalities and differences between these two empires in their royal contexts and whether their ideological strategies and methods have been fundamentally different concerning the verbal and visual violence of the Assyrians? To achieve its goals, this research has examined the inscriptions and images (reliefs, steles, seals) of the royal contexts of these two periods. Concerning the strategies, methods, and concepts studied in this research, such as the mighty and powerful king, universal hegemony, connection between king and god (gods), participation of subject people in advancing the goals of the two empires, large construction projects and building of magnificent monuments, etc. There is not much difference in the royal ideology of the two Neo-Assyria and Achaemenid. Of course, the explicit and barely verbal and visual violence of the Assyrian should not be ignored in their royal reliefs and inscriptions, however, in the written and visual evidence of the Achaemenids, especially in the Persepolis, this violence is not explicitly seen, that is an important feature of the worldview and ideology of the Achaemenid monarchy.

Keywords: Neo-Assyria, Achaemenid, Royal Ideology and Power, Royal visual and written evidence, Propaganda.

Received: 17, October, 2021; Accepted: 20, June, 2022

doi
10.22059/jarcs.2022.332499.143059
Online ISSN: 2251-9297 Print ISSN: 2676-4288-
<https://jarcs.ut.ac.ir>

1. Professor, Department of Archaeology, Faculty of Literature and Humanities, University of Tehran, Tehran, Iran.

2. Corresponding Author, Email: aa.salahshour@ut.ac.ir

Ph.D. Candidate in Archaeology, Faculty of Literature and Humanities, University of Tehran, Tehran, Iran.

Introduction

Ideology can be viewed as a set of ideas and practices used by a particular group to create shared solidarity and/or to justify actions (Pollock, 1999: 173). Ideology creates belief systems and structures knowledge in order to generate a particular view of how the world works and in doing so serves to legitimate the interests of particular groups. It is also a means by which people imbue their actions with meaning and significance. A coherent ideological system is, therefore, essential to the creation and maintenance of royal power. The empires of Neo-Assyria (ca. 900-612 BC) and Achaemenid (ca. 550-330 BC) have also adhered to ideology, and the written and visual evidence of their royal contexts clearly confirms this. It is noteworthy that narration is one of the most important and fundamental features of Neo-Assyrian art. Historical narratives are especially evident in the reliefs of the palaces of the kings of Neo-Assyria (Winter, 2010: 5-6): these narratives, like the texts of the Neo-Assyrian period, pursue an obvious ideological purpose of historicism. In fact, the content is carefully manipulated and the viewer is instructed to share a definite conclusion; That only the enemy is defeated, or that the Assyrians are always victorious and not wounded by the strength and ability of the king and the benevolence of the gods, while the written and visual evidence (especially the reliefs and seals) of the Achaemenid period has more of a metaphorical and symbolic character, and narrative (except for Bistun monument) is rarely seen in them, yet, like the Neo-Assyrian period, they have a strong ideological and influential aspect. Both the Neo-Assyrian and Achaemenid empires ruled over a vast territory of different people and ethnicities with different cultures and languages, and it is obvious that they use ideological and propaganda methods and strategies by using written and visual media in their royal contexts. Each of these ideological and propaganda strategies was related to royal power and designed and implemented with the concurrence of the king, courtiers, and elites.

The written and visual evidence of the royal contexts of the Neo-Assyrian and Achaemenid periods indicate the use of ideology in their monarchy, with the difference that the written and iconographic sources of the royal period of the Neo-Assyrian period are usually narrative and these sources clearly speak of the hegemonic goals, the violence used in the campaigns of the kings of Neo-Assyria, the humiliation of the defeated people and kings, the valuable position of the internal and local elites in the empire, the mighty and powerful king and the king's very close connection with the gods, especially the Aššur god (Figure 2), while the narrative aspect of the Achaemenid royal inscriptions, images and motives is very faint and their metaphorical and symbolic features are more colorful. Of course, Bistun's monument and especially its inscription are exceptions to this rule. What is strongly seen in the ideology of the Neo-Assyrian Empire, given written and visual evidence of their royal context, is their verbal and visual violence, so that the Assyrian royal inscriptions and annals and the reliefs of their palaces are full of descriptions, and depict violent and frightening scenes, such as throwing insurgent leaders and enemy, burning, piercing their bodies and nailing them, beheading and accumulating their heads, crushing them under chariots, and so on (Parker, 2011: 372) (Figure 4), and this ideological method and strategy was very effective and made the Assyrians considered very violent and bloodthirsty. Undoubtedly, behind all this naked and unbridled violence lies the propaganda goals related to the ideology and royal power of the Neo-Assyrian Empire, and the use of the strategy of psychological warfare and intimidation in the hearts of defeated and captured enemies and local people immediately surrendered them to the Assyrians and they submitted to the all-encompassing power and dominance of the Neo-Assyrian Empire. In contrast, in Achaemenid royal ideology it seems to depict and describe scenes of violence and humiliation and belittle the subject lands and people and torture and persecute them had no place, at least concerning the royal reliefs and inscriptions (except for Bistun monument), and were replaced by

extensive cooperation and participation in the construction and advancement of the imperial goals and plans, the reliefs of the Apadana staircases in which representatives of various lands throughout the empire offer to the great king or throne-bearers scene on the facade of the tombs of the Achaemenid kings in Naqsh-e-Rostam and Persepolis, as well as the reliefs of the Hundred columns and the central building at Persepolis emphasize on the relatively voluntary and freely submission of the people and ethnic groups of the empire (Root, 1979; 1990) (Figure 5). Such motifs and reliefs were also consistent with the ideological and propaganda goals of the Achaemenids. However, the royal ideologies of Neo-Assyria and the Achaemenids, also had similarities, including the close connection between the king and god (or gods), referring to the capabilities and the abundant physical strength of the kings of these two Empires (Figure 1), the participation and cooperation of local people in projects to build and decorate royal palaces, the high-ranking external and internal officials and elites (Figure 3), the tendency of both empires to dominate the world, which is evident in the titles of kings and their inscriptions and reliefs, and a very vast territory with different lands, ethnicities, and languages.

واکاوی ایدئولوژی مرتبط با قدرت سلطنتی در نظام‌های پادشاهی آشور نو و هخامنشی

بهمن فیروزمندی شیره‌جینی

استاد باستان‌شناسی دانشگاه تهران، تهران، ایران.

علی اصغر سلحشور^۱

دانشجوی دکتری باستان‌شناسی دانشگاه تهران، تهران، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۷/۲۵؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۳/۳۰

علمی - پژوهشی

چکیده

یکی از ویژگی‌های بنیادین حکومت‌های باستان که در پیوند با قدرت قرار داشت، ایدئولوژی بود و حکومت‌های آشور نو و هخامنشی نیز از این قاعده مستثنی نبوده‌اند. اگر به مدارک و شواهد نوشتاری و تصویری بافت‌های سلطنتی آشور نو و هخامنشی نگاهی بیندازیم، ایدئولوژی در متن و بطن این دو حکومت قرار داشته است. اینکه آنها با مردم و اقوام زیردست و فرمانبردار خود چگونه رفتار می‌کردند؟ مشارکت و همکاری آنها با این حکومت‌ها چگونه بوده است؟ پیوند شاهان با خدا یا خدایان خود برای توجیه اقداماتشان چگونه بود؟ ویژگی‌های شاه نیرومند و توانمند در این مدارک و تصاویر چگونه شرح داده است؟ سلطه‌طلبی و دیدگاه چیرگی بر همه جهان و اقوام در نگاه آنها چه ویژگی‌هایی داشت و با چه روش‌هایی انجام گرفته است؟ اینها پرسش‌هایی هستند که این پژوهش درصدد پاسخگویی به آنها است تا در این راستا اشتراکات و تمایزات ایدئولوژیک این دو حکومت را در بافت‌های سلطنتی‌شان مشخص کند و اینکه راهبردها و شیوه‌های ایدئولوژیک آنها با توجه به خشونت نوشتاری و تصویری آشوریان تفاوت‌های بنیادینی داشته است یا خیر؟ پژوهش حاضر برای دستیابی به اهداف مورد نظر خود کتیبه‌ها و تصاویر (نقوش برجسته، استل‌ها، مهرها، سکه‌ها) بافت‌های سلطنتی این دو دوره را بررسی کرده است. با توجه به راهبردها، شیوه‌ها و مفاهیم مورد بررسی در این پژوهش مانند شاه توانمند و قدرتمند، سلطه‌طلبی فراگیر و جهان‌شمول، پیوند شاه با خدا (خدایان)، مشارکت اقوام زیر سلطه در پیشبرد اهداف دو امپراتوری، پروژه‌های بزرگ ساختمانی و ساخت بناهای باشکوه و غیره تفاوت‌چندانی در ایدئولوژی سلطنتی دو امپراتوری آشور نو و هخامنشی دیده نمی‌شود. البته خشونت کلامی و تصویری صریح و عریان آشوریان را در نقوش برجسته و کتیبه‌های سلطنتی آنها نباید نادیده گرفت، این در حالی است که در مدارک و شواهد نوشتاری و تصویری هخامنشیان به‌ویژه در تخت جمشید این خشونت صریح دیده نمی‌شود که ویژگی مهم جهان‌بینی و ایدئولوژی نظام پادشاهی هخامنشی به شمار می‌رود.

واژه‌های کلیدی: آشور نو، هخامنشی، ایدئولوژی و قدرت سلطنتی، شواهد و مدارک سلطنتی تصویری و نوشتاری، تبلیغات.

۱. مقدمه

ایدئولوژی را می‌توان مجموعه‌ای از ایده‌ها، اندیشه‌ها و مفاهیم در نظر گرفت که یک نظام اقتصادی یا سیاسی مبتنی بر آن است، همچنین مجموعه‌ای از باورها به‌ویژه باورهای یک گروه مشخص که بر نحوه و شیوه رفتار مردم تأثیر می‌گذارد (Hornby, 2010:744; Parker, 2011: 360). پولاک خاطر نشان می‌کند که قدرت ایدئولوژی‌ها در پیچیدگی تعریف آنها نهفته است (Pollock, 1999: 194). او ایدئولوژی را مجموعه‌ای از ایده‌ها، اندیشه‌ها و شیوه‌ها و رویه‌ها می‌داند که توسط گروه‌های خاصی برای همبستگی و یکپارچگی و یا توجیه کارها و اقداماتشان به کار می‌رود (Ibid: 173). با انجام دادن این کار منافع گروه‌های خاصی تأمین می‌شود و ابزاری است که به وسیله آن مردم، اقدامات و کارهایشان را معنامند و دارای مفهوم می‌کنند. بنابراین یک نظام ایدئولوژیکی منسجم و یکپارچه برای ایجاد و حفظ قدرت سلطنتی ضروری است (Parker, 2011: 360). ایدئولوژی‌ها اگرچه وانمود می‌کنند که خیر و صلاح مردم را در نظر دارند، اما تنها بیانگر دیدگاه طبقه نخبه حاکم هستند و منجر به توجیه فرجامین از نابرابری میان افراد و اقدامات شاه می‌شوند (Liverani, 1979: 300). ایدئولوژی برای تعمیم و گسترش ذهنیت ساختگی برابری میان مردمان به منظور دستیابی به اهداف غایی و فرجامین

به تبلیغات تکیه دارد که به وسیله روش‌های شفاهی، کلامی، نوشتاری، عینی و تصویری صورت می‌گیرد (O'Brien, 2009:59; Pollock 1999:194). با این همه به نظر می‌رسد که پیام‌های ایدئولوژیک تنها برای اقلیت باسواد و آموخته و بیشتر برای نویسندگان و دبیران کارگزار طبقه حاکم دسترس‌پذیر بود و هرچه از مرکز یک امپراتوری دورتر می‌شد، اثرگذاری پیام ضعیف‌تر و سطحی‌تر می‌شد (Rabie, 2012: 12). یک ایدئولوژی برای موفقیت و کامیابی به عواملی نیاز دارد که طبقه حاکم، کارگزاران امپراتوری و مردم و اقوام فرمانبردار و زیردست از آن جمله‌اند (Liverani, 1979: 298-300). امپراتوری‌های آشور نو (حدود ۶۱۲-۹۰۰ پ.م) و هخامنشی (حدود ۳۳۰-۵۵۰ پ.م) نیز به ایدئولوژی پایبند بودند و مدارک و شواهد نوشتاری و تصویری بافت‌های سلطنتی آنها به روشنی بر این امر صحنه می‌گذارند. نکته شایان توجه این است که روایتگری یکی از ویژگی‌های مهم و بنیادین هنر آشور نو محسوب می‌شود. روایت‌های تاریخی به‌ویژه در نقوش برجسته کاخ‌های شاهان آشور نو به روشنی دیده می‌شوند: این روایت‌ها مانند متون دوره آشور نو یک مقصود و هدف ایدئولوژیک تاریخ‌گرایی بدیهی را دنبال می‌کنند. در واقع محتوا با دقت دست‌کاری می‌شود و به بیننده به نوعی دستور داده می‌شود که در یک نتیجه‌گیری مسلم و قطعی سهیم شوند؛ اینکه تنها دشمن از هم فرومی‌پاشد، یا آشوری‌ها همیشه پیروز هستند و با توجه به نیرومندی و توانایی شاه و نیک‌خواهی خدایان زخمی نمی‌شوند (Winter, 2010: 5)، این در حالی است که مدارک و شواهد نوشتاری و تصویری (به‌ویژه نقش برجسته‌ها و نقوش مهرها) دوره هخامنشی بیشتر ویژگی استعاری و نمادین دارند و روایتگری (به استثنای یادمان بیستون) در آنها به ندرت دیده می‌شود، با این همه، مانند دوره آشور نو دارای جنبه ایدئولوژیک قوی و تأثیرگذاری هستند (Root, 1979; 2000). هر دو امپراتوری آشور نو و هخامنشی بر قلمرو بسیار پهناوری از مردمان و اقوام گوناگون با فرهنگ‌ها و زبان‌های متفاوت فرمانروایی می‌کردند و این بدیهی است که از شیوه‌ها و راهبردهای ایدئولوژیک و تبلیغاتی با به کارگیری رسانه‌های نوشتاری و تصویری در بافت‌های سلطنتی‌شان بهره ببرند. هریک از این راهبردهای ایدئولوژیک و تبلیغاتی در پیوند با قدرت سلطنتی قرار داشتند و با همفکری شاه و درباریان و نخبگان طرح‌ریزی و به اجرا گذاشته می‌شد. ممکن است این پرسش پیش کشیده شود که چرا آشور نو، و برای نمونه چرا ایلام یا مصر نه؟، آنچه از دیدگاه نگارندگان در این پژوهش اهمیت دارد، مقایسه اندیشه سیاسی با محوریت ایدئولوژی و تبلیغات احتمالی در بافت‌های سلطنتی دوره‌های آشور نو و هخامنشی است. مقایسه مدارک نوشتاری و تصویری و شواهد مادی و باستان‌شناختی احتمالی کاربرد ایدئولوژی و تبلیغات میان دوره‌های آشور نو و هخامنشی افزون بر شناخت و درک تفاوت‌ها و شباهت‌های مصداقی و موردی قیاس شده، می‌تواند در درک و شناخت اندیشه‌های سیاسی این دوره‌ها راهگشا و بنیادین باشد. به طور معمول امپراتوری آشور نو دوره‌ای شناخته شده است که به خشونت صریح و ملموس روی آورده بود و به روشنی در نقوش برجسته، استل‌ها، مهرها و کتیبه‌هایشان آن را نشان داده‌اند و از سوی دیگر، هخامنشیان سیاست دیگری را در پیش گرفتند و از تصویر کردن خشونت صریح و رفتار تحقیرآمیز با اقوام و مردمان زیردست و فرمانبردارشان تا جایی که امکان آن وجود داشته است پرهیز کرده‌اند، در نقوش برجسته آپادانای تخت جمشید می‌بینیم که نمایندگان سرزمین‌های فرمانبردار و زیردست هخامنشی برای شاه بزرگ پیشکش آورده‌اند و صحنه خشونت‌آمیز به تصویر کشیده نشده است. آیا می‌توان نقش کردن صحنه‌های این چنینی را به ایدئولوژی و راهبردهای تبلیغی هخامنشی نسبت داد؟، آیا هخامنشیان آگاهانه به تحریف و قلب واقعیت دست زده-

اند و یا در دنیای واقعی نیز آنها چنین رفتاری داشته‌اند؟، نقش رواداری و آسان‌گیری (تسامح و تساهل) پارسی در این میان چگونه بوده است؟، مشارکت و همکاری مردمان و اقوام زیردست و فرمانبردار در این دو امپراتوری چگونه بوده است؟، تنها در مقام مقایسه می‌توان ذهنیتی را که نسبت به هخامنشیان و آشوریان در مدارک و شواهدی مادی این دوره‌ها وجود دارد، پالود و درباره نقش و جایگاه ایدئولوژی و تبلیغات در این دو دوره به داوری پرداخت. تقارن و نزدیکی مکانی و زمانی امپراتوری آشور نو و شاهنشاهی هخامنشی و تأثیرات هنر و معماری و به‌ویژه شمایل‌نگاری آشور نو بر هخامنشی نگارندگان را بر این داشت که دوره آشور نو را برگزینند. درباره تأثیر هنر دوران آشور نو بر هخامنشیان به‌ویژه شمایل‌نگاری آنها، پژوهشگران گوناگونی از جمله روت (۲۰۰۰، ۱۹۹۰، ۱۹۷۹) سخن گفته‌اند، بنابراین نگارندگان آشور نو را برگزیدند تا هم واقعیت‌های مرتبط با اندیشه سیاسی هخامنشیان به‌ویژه در تخت جمشید را دریابند و هم جایگاه واقعی به کارگیری ایدئولوژی و تبلیغات سیاسی این دو دوره را روشن سازند و اینکه تنها با کاویدن لایه‌های زیرین مدارک و شواهد مادی (به‌ویژه نقوش برجسته بافت معماری، کتیبه‌ها و مهرها) می‌توان هدف، مقصود و نیت واقعی و راستین هخامنشیان را دریافت.

۲. روش پژوهش

پژوهش حاضر مدارک و شواهد نوشتاری و بصری بافت‌های سلطنتی دو دوره آشور نو و هخامنشی را با محوریت تخت جمشید مورد بررسی قرار داده است. در این راستا راهبردها، شیوه‌ها و مفاهیم گوناگون ایدئولوژی و اندیشه سیاسی واکاوی شده است تا تفاوت‌ها و شباهت‌های اندیشه و ایدئولوژی سیاسی دو نظام مشخص شود، برخی از این راهبردها، شیوه‌ها و مفاهیم هم سنخ نیستند، ولی همگی در راستای ایدئولوژی و اندیشه سیاسی این نظام‌های پادشاهی قرار می‌گیرند، برای نمونه، مشارکت در ساخت پروژه‌های بزرگ شاید در ابتدا هدف اقتصادی و اجتماعی داشته باشد، اما هدف غایی آن در پیوند با شکوه و قدرت حکومت‌ها و ایدئولوژی سیاسی آنها قرار می‌گیرد، یا پیوند شاه با خدا / خدایان در کتیبه‌های سلطنتی آشور نو و هخامنشی بیش از آنکه دینی باشد، ایدئولوژیک و در راستای مشروعیت آنان بوده است.

۳. راهبردها، شیوه‌ها و مفاهیم گوناگون به کارگیری ایدئولوژی و پیوند آن با قدرت سلطنتی در دوره‌های آشور نو و هخامنشی

۳.۱. شاه نیرومند، توانا و پهلوان

مدارک و شواهد نوشتاری و تصویری از دوره‌های آشور نو و هخامنشی به دست آمده که بر نیرومندی و قدرت جسمانی شاهان تأکید می‌کنند: در کتیبه‌های سلطنتی آشور نو، شاه با عناوینی مانند «شاه نیرومند»، «شاه هشیار» و «مرد دلاور و جنگجو» توصیف شده است (Barjamovich, 2012: 45). در واقع، یکی از موارد تبلیغاتی کتیبه‌های سلطنتی آشور القاب و عناوین شاهان است که به نوعی خودستایی و تمجید از خود بوده است: «من شاه هستم، من سرور و ارباب هستم، من قابل تحسین و ستایش هستم، من بلندمرتبه هستم، من برجسته و مهم هستم، من فره‌مند و شکوهمند هستم، من پهلوان هستم، من جنگجو و دلاور هستم، من شیر هستم، من مردافکن و پرزور هستم» (Tadmor, 1995: 326). از سوی دیگر، شاهان آشور نو در نیرومندی و نیروی فراوان خود را مانند شیر و گاو نر می‌دانستند: منابع نوشتاری هزاره ۳ پ.م میان‌رودان شواهدی از پیوند شیر و گاو نر با نظام پادشاهی و سلطنت را بیان می‌کنند (Cassin, 1981: 356). پادشاهان آشور نو در مقایسه با دشمنان خود بر ویژگی‌های شیرسانی خود تأکید می‌کردند. خشم یک شاه آشوری در میدان نبرد با یک شیر مقایسه

می‌شد (Jamzadeh, 1996: 132). برای شاهان آشوری، مفهوم مردانگی و نیرومندی در قیاس با شیر معنا پیدا می‌کرد. و در کتیبه‌های آدد نیرری دوم (۸۹۱-۹۱۱ پ.م) و آشورنصیرپال دوم (۸۵۶-۸۸۵) این قاعده سلطنتی به این شکل به کار رفته است: «من شاهوار و شاهانه هستم، من یک شیر هستم، من دارای نیروی مردی و مردانگی هستم و من یک پهلوان هستم» (Cassin, 1981: 373). شواهد تصویری نیز بر قدرت و نیرومندی شاه آشوری تأکید می‌کنند: مضمون رویارویی و گلاویز شدن شاه با شیر به طور گسترده در مجموعه‌های آشوری، هم در نقوش برجسته کاخ‌ها و هم تصاویر روی مهرها وجود دارد که در واقع لحظه پایانی نبرد است (Nadali, 2009-2010: 219-20). نقش برجسته‌های کاخ‌های آشوری پر از صحنه شکار است. برای نمونه اتاق تختگاه آشورنصیرپال دوم در نیمرو در آراسته به صحنه‌های شیرها و گاوهای نر وحشی است (Cassin, 1981: 378)، صفت آشوری برای درنده‌خو و وحشی، واژه «ekdu» است که تنها برای شیرها و گاوهای نر به کار می‌رود و نشان می‌دهد که شاه حتی نسبت به جانورانی که او بر آنها کنترل و تسلط دارد وحشی‌تر و درنده‌خوتر است (Winter, 2010: 75). یکی از صحنه‌های رایج روی مهرهای دوره آشور نو نبرد شاه با شیر است. شاه به شیری حمله و او را از پای درمی‌آورد و در پایان زیر سلطه شاه آشوری قرار می‌گیرد: بر نقوش برجسته دوره آشور نو این شیوه شمایل‌نگاری از آشورنصیرپال دوم تا آخرین شاه این امپراتوری وجود دارد (تصویر ۱ الف) و به نظر مهرهای مسطحی که تصویر شاهی را نشان می‌دهد که شیری را می‌کشد به عنوان مهر دستگاه و دولت سلطنتی باشند و خود شاه نیز تجسمی از حکومت و دولتش بوده باشد (Nadali, 2009-2010: 215, 217). همچنین، شکار شیر با تیر و کمان از ارا به صحنه بسیاری شناخته‌شده‌ای در نقش برجسته‌های کاخ‌های آشوری به‌ویژه شمال کاخ نینوا از آشوربانیپال (۶۲۷-۶۶۸ پ.م) است (Garrison, 2014: 84).

از دوره هخامنشی کتیبه‌ها و تصاویر بر نیرومندی و پهلوانی شاه تأکید می‌کنند: داریوش یکم در کتیبه آرامگاهش (DNb) در نقش رستم بر توانمندی و نیرومندی بدن و جسم خود تأکید می‌کند: «این‌ها توانمندی‌های من است، بدن من نیرومند است، به عنوان جنگجو من جنگجوی شایسته و خوبی هستم... با هر دو دست و هر دو پا ورزیده و چالاک هستم، به عنوان کماندار چه پیاده و چه سواره کماندار شایسته و خوبی هستم و به عنوان نیزه‌انداز، چه پیاده و چه سواره نیزه‌انداز خوب و شایسته‌ای هستم...» (Kent, 1953: 140). در واقع نیروی جسمانی و توانمندی فراوان شاه برجسته شده است. بدن داریوش آن‌چنان نیرومند است که می‌تواند دشواری‌های لشکرکشی را چه به صورت سواره یا پیاده تحمل کند. بدن نیرومند شاه در بیستون نیز نقش شده است و ستبری آن در تضاد کامل با بدن‌های دشمنان او قرار دارد، متن همراه نقش برجسته می‌گوید دشمنان داریوش تعقیب، دستگیر و کشته شدند و جالب اینجاست که داریوش خود هیچ‌گاه مورد تعقیب نبوده است و ناتوان نشان داده نشده است (Lewllyn-Jones, 2015: 229). در هنرهای تصویری مانند نقوش برجسته و مهرها، صحنه‌های نبرد و یا رویارویی و گلاویز شدن با جانوران واقعی و ترکیبی به وفور دیده می‌شود که به روشنی در پیوند با شمایل‌نگاری و ایدئولوژی سلطنتی هخامنشیان قرار دارد: در هنر یادمانی، قالب ترکیبی ترجیحی بسیار پرکاربرد، صحنه نبرد و مبارزه است و بر چهارچوب درگاه‌های کاخ‌ها و بناهای سلطنتی تخت جمشید مانند تالار تخت، تچر داریوش و بنای نامور به حرمسرای خشایارشا نقش شده است، درحالی‌که، بر مهرها بیشتر صحنه مهار و کنترل به تصویر کشیده شده است. ددان و جانوران وحشی متفاوت نقش شده‌اند، ولی شیرها و گاوهای معمولاً بالدار یا با ویژگی‌های پرندگان،

مرسوم‌ترین دشمنان و هماوردها به شمار می‌شوند (Garrison, 2013: 582). این صحنه‌ها دارای ویژگی‌هایی است که آن را با شمایل‌نگاری و ایدئولوژی سلطنتی هخامنشی پیوند می‌زند، ویژگی‌هایی مانند تاج دندانه‌دار، جامه بلند درباری، کتیبه‌های سه زبانه (فارسی باستان، ایلامی، بابلی)، کلاه و غیره (Garrison, 2014: 84). در هنر یادمانی این نوع صحنه همیشه پیکره‌ای را نشان می‌دهد که جامه بلند درباری پارسی بر تن دارد. هویت این پیکره با استناد به این موارد که این فرد در نقوش برجسته مربوط به بافت معماری در تخت جمشید تنها یک کلاه نواری و نه تاجی دندانه‌دار بر سر دارد و اینکه این پیکره کفشی بنده‌دار و نه بدون بند پوشیده است، تا اندازه‌ای ناشناخته و گنگ می‌نماید (Garrison, 2013: 582). با وجود این غرایب شمایل‌نگارانه، از این پیکره به طور معمول با نام «پهلوان سلطنتی» یاد شده است (Root 1979: 303-8). صحنه نبرد یکی از مضامین رایجی بود که میان آشور، بابل و پارسیان دست‌به‌دست شد و هخامنشیان این مضمون را در مهرها و نقش برجسته‌هایشان به کار بردند (Ehrenberg, 2008: 107, 108). شناخته‌شده‌ترین نقوش پهلوانان سلطنتی بر مهرها، نمونه‌های بایگانی‌های بارو و خزانه تخت جمشید هستند که نام سلطنتی بر خود دارند. این مهرها، به نظر نوعی مهرهای مشخص سلطنتی بوده‌اند که شاه نیرومند و پرتکاپو را نشان می‌دهند (Garrison, 2013: 582). البته شاه نیرومند شکارچی نیز مضمون برخی از مهرهای هخامنشی نیز است: از جمله مهری با کتیبه سه زبانه از داریوش در موزه بریتانیا (تصویر ۱ ب) که شاه از درون ارابه در حالی که جامه بلند درباری پارسی بر تن و تاج دندانه‌داری بر سر دارد به سوی شیری تیراندازی می‌کند (Garrison, 2014: 83-4). در کتیبه‌ها و شمایل‌نگاری سلطنتی (درباری) هخامنشی، محوریت و تمرکز بر شخص شاه و توانمندی‌های او قرار دارد.

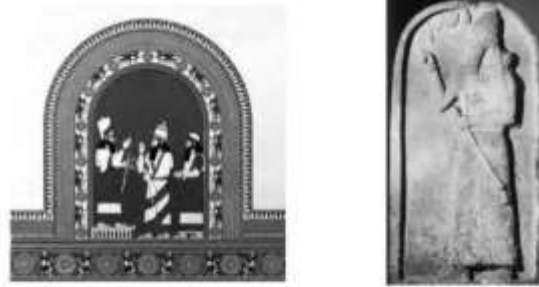
تصویر ۱: الف (بالا): نبرد آشوربانیپال با شیر از اتاق S، شمال کاخ نینوا (British Museum 124874)، ب (پایین): مهر سه زبانه داریوش با صحنه شکار شیر (British Museum 89132).

Figure 1: A (above): Ashurbanipal battle with a lion, Room S, the North Palace of Nineveh (British Museum 124874), B (below): Darius' trilingual seal with a lion hunting scene (British Museum 89132).

۳.۲. پیوند ناگسستنی میان شاه با خدا (خدایان)

از ویژگی‌های بنیادین ایدئولوژیک دو فرمانروایی آشور نو و هخامنشی پیوند ناگسستنی و مستحکم میان شاه با خدا (خدایان) است که به روشنی در منابع نوشتاری و تصویری آنها دیده می‌شود: پادشاه آشور در کنار شکست‌ناپذیر بودن خدا را نیز در کنار خود دارد و برای کاری که انجام می‌دهد به توضیح یا توجیه آن نیازی ندارد. او بزرگ‌ترین کاهن خدای آشور است که شکوه او را در سراسر جهان اعلام می‌کند. این وظیفه شاه بود که از قلمروش محافظت کند، یعنی از قلمرو خدای آشور در برابر

نیروهای اهریمنی و آشوبگر که به صورت دشمن نمایش داده شده‌اند (Reade, 1979: 332)، هرچند آشوریان شاه خود را خدا نمی‌دانستند، اما بر این باور بودند که شاه رابطه منحصر به فردی با خدای آشور داشت. بنابراین شاه حقیقی و راستین در ایدئولوژی شاهی آشور نو، منحصر به فرد و برگزیده خدا بود که در راستای مشروعیت او بود و این اعتبار و اصالت و نیز یکتایی و یگانگی شاه نه تنها او را از رعایا و اقوام زیردست و فرمانبردارش، بلکه از نخبگان درونی و استانی نیز جدا می‌کرد (Parker, 2011: 265). گزینش خدایی همیشه عامل مهمی در مشروعیت سلطنتی بود که در القابی مانند «نایب‌السلطنه خدای آشور»، «گماشته خدای انلیل» و «پادشاهی که مورد توجه و مقصود خدایان است» بازتاب داده شده‌اند (Barjamovic, 2012: 45). حتی در کتیبه‌های آشوری تسخیر و کشورگشایی یک ضرورت دینی بود، از جمله در یکی از سالنامه‌های آشورنصریپال دوم (RIMA 2 37-42: A.0.101.1: i) از معبد نینورتا در نیمرود، لشکرکشی شاه از روی هوس و میل شاه نبوده است، بلکه به دستور خدایان صورت گرفته است: «به دلیل هدایا و نیایش (نیایش‌های) خودخواسته من، ایشتار ایزدبانو عشق، روحانیت مرا تأیید کرد و ضمیر و باطن او جنگ و نبرد را می‌خواست... هنگامی که آشور، سرور بزرگ، نام مرا صدا می‌زند (و) پادشاهی مرا بر شاهان چهارگوشه گسترش می‌دهد، باشکوه نام مرا بزرگ گردانید، او مرا واداشت تا اسلحه مرگبارش را شکوهمندانه در دست (دستهایم) بگیرم (و) بی‌باکانه مرا برای فرمانروایی و مطیع و رام کردن و فرمانروایی بر سرزمین‌ها و کوهستان‌های سهمگین و سترگ گماشت» (Dewar, 2019: 45). شواهد بازنمایی تصویر خدایان آشوری به‌ویژه خدای آشور به وفور بر نقوش برجسته، استل‌ها، مهرها و غیره نقش شده است. خدا به روشنی یکی از ویژگی‌های بنیادین نظام آشور نو است و پادشاه در سایه حمایت اوست که کارها را انجام می‌دهد: بر بخش بالایی استل معبد نینورتا (تصویر ۲ الف) نمادهایی پدیدار شده‌اند که به عنوان خدایان مشخص آشوری یعنی، آشور، سین، شمش و آدد شناخته می‌شوند، همین نمادها بر گردنبندی که آشورنصریپال دوم بر گردن خود آویزان کرده دیده می‌شوند. گردنبند با نمادهای خدایی به روشنی بیانگر آن است که شاه زیر چتر حمایتی خدایان بزرگ آشوری قرار دارد (Winter, 2010: 87-8). یکی دیگر از ویژگی‌های بنیادین پیوند میان خدا و شاه در هنر تصویری و کتیبه‌های سلطنتی آشوری این است که شاه از سیما و چهره‌ای همسان با خدا برخوردار است: برای نمونه، از یک نقاشی دیواری بر اتاق ۱۲ از اقامتگاه نامور به «K» در خُرساباد (تصویر ۲ ب) مربوط به دوره سارگن دوم (۷۰۵-۷۲۱ پ.م)، شاه ایستاده با پیکره دیگری در برابر یک خدا قرار گرفته‌اند که روی یک سکو نقش شده است و احتمالاً خدای آشور باشد. شاه تقریباً مانند خدا تصویر شده است، جز اینکه خدا در سطح بالاتر و بر سکویی قرار دارد. در لفاظی بصری این نشان می‌دهد که پادشاه نه تنها به خدا دسترسی داشته است، بلکه کم و بیش از نظر اندازه با او برابری می‌کرده است (Winter, 2008: 86). همچنین در نامه‌ای از آدد-شومو-اوشور، سرپرست دیوبندان (جن‌گیران) به اِسرحَدُون (۶۶۹-۶۸۰ پ.م)، کاهن نه تنها شاه را به عنوان «برگزیده یکی از خدایان بزرگ» تصدیق می‌کند، بلکه با این عبارت که «شاه شباهت تام و کاملی به خدا دارد» بیش از پیش او را به خدا نزدیک می‌کند (Winter, 2010: 92).

تصویر ۲: الف (راست): استل معبد نینورتا از آشورنصیرپال دوم (Winter, 2010: 102)، ب (چپ): جزئیات نقاشی دیواری از اتاق ۱۲، کاخ خُرساباد متعلق به سارگن دوم (Winter, 2008: 92).

Figure 2: A (right): Ninurta temple stele of Assurnasirpal II (Winter, 2010: 102), B (left): Detail, Drawing of wall painting, Room 12, residence K, Khorsabad Palace (Winter, 2008: 92).

در دوره هخامنشی نیز پیوند ناگسستنی میان شاه با خدا (خدایان) به‌ویژه در کتیبه‌های سلطنتی آنها به روشنی نمایان است: در کتیبه‌های سلطنتی شاهان هخامنشی از زمان داریوش یکم به بعد بزرگ‌ترین خدا اهورامزدا است، در واقع اهورامزدا از نقش بنیادین و مهمی در ایدئولوژی هخامنشیان برخوردار است: در نقش برجسته بیستون داریوش نخستین بیانیه سیاسی خود را اعلام می‌کند و به دفعات از اهورامزدا یاد می‌کند و داریوش همه دستاوردها و پیروزی‌هایش را به او نسبت می‌دهد (Soudavar, 2010: 119-20). اهمیت اهورامزدا و نقش او در دوره هخامنشی در کتیبه‌های سلطنتی بیستون، تخت جمشید و شوش نیز نمایان است: «اهورامزدا پادشاهی را به داریوش بخشید (کتیبه بیستون، ستون یکم، بند پنجم، سطرهای ۱۱ و ۱۲)، «اهورامزدا چون این زمین را آشفته دید، آن را به داریوش بخشید و داریوش را شاه کرد» (بند چهارم کتیبه DNa در نقش رستم)، یا «خدای بزرگ است اهورامزدا که این زمین را آفرید، که آن آسمان را آفرید، که مردم را آفرید، که شادی را برای مردم آفرید، که خشایارشا را شاه کرد (بند یکم کتیبه XPa در تخت جمشید)» (Kent, 1953: 148)، البته در کتیبه‌های سلطنتی هخامنشی افزون بر اهورامزدا به عنوان بزرگ‌ترین خدا، عبارات کلی «همه خدایان (کتیبه DPd)» و «دیگر خدایان (کتیبه‌های DB, DSe)» نیز اشاره شده است (Garrison, 2009: 22; Lecoq, 1997: 228; Schmitt, 2000: 59). Xpb (مانند Xpc, Xpd و Xpg) افزون بر اهورامزدا از «خدایان» نیز یاری می‌طلبد (Kent, 1953: 148-50)، همچنین در کتیبه‌های سلطنتی زمان اردشیر دوم افزون بر اهورامزدا، شاه به جانب میترا و آناهیتا نیز نیایش و درخواست می‌کند و از آنها یاری می‌طلبد (Soudavar, 2010: 132). درباره شواهد تصویری پیوند شاه با خدا (خدایان) می‌توان از پیکره (نیم‌تنه) درون قرص یا حلقه بالدار یاد کرد که یکی از پیچیده‌ترین و مناقشه‌انگیز موضوعات مرتبط با شمایل‌نگاری دینی دوره هخامنشی از زمان داریوش یکم به بعد محسوب می‌شود که با تنوع فراوان در هنر یادمانی (نقش برجسته بیستون، تخت جمشید، نقش رستم) و مهرهای این دوره پدیدار شده است. گریسن شکل‌های گوناگون این نماد را در دوره هخامنشی شناسایی کرده است که از آن جمله پیکره درون قرص بالدار، پیکره درون حلقه بالدار، قرص بالدار و حلقه بالدار به تنهایی از آن جمله هستند (Garrison, 2009: 25-42). هویت این پیکره با توجه به اینکه هیچ منبعی که به طور مستقیم هویت او را مشخص کند وجود ندارد تا اندازه‌ای نامشخص می‌نماید، با این همه دو دیدگاه رایج که در راستای پیوند شاه با خدا وجود دارد، این است که این پیکره را اهورامزدا (Root, 2013: 53) می‌نامند و برخی پژوهشگران مانند شهبازی او را فر/ فره (هاله

خدایی شاه) در نظر می‌گیرند. فر/فره (به تعبیر اوستایی خورنه) به معنای فروغ و هاله‌ای است که از جانب خداوند ارزانی شده است. فر/فره لازمه رسیدن به پادشاهی بود که تنها با پادشاهان ایرانی همراه بود که مشروع و محق بودند و به آنها فره بخشیده می‌شد (Shahbazi, 1980: 127-8). البته اگر این پیکره خورنه یا فره باشد با توجه به تعریف آن که از سوی خدا به شاه بخشیده می‌شد، نیز می‌تواند به طور غیرمستقیم بیانگر پیوند شاه با خدا باشد. برخی پژوهشگران نیز برای این پیکره چند معنا و مفهوم را در نظر گرفته‌اند: گریسن (Garrison, 2009: 38; 2013) با توجه به تکرار فراوان این نماد در کنار عناصری مانند کتیبه‌های سلطنتی، موجودات ستون شده، درختان مقدس، درختان خرما و پیکره‌های تاجدار با جامه بلند پارسی که جایگاه و مرتبه بالایی دارند و در پیوند با شمایل‌نگاری سلطنتی هخامنشی قرار می‌گیرند خاطرنشان می‌کند که نماد بالدار تصادفی به کار گرفته نشده است. او هویت خدایی پیکره را با توجه به بافت، متفاوت در نظر می‌گیرد، اما محتوای سیاسی و ایدئولوژیک آن را تردیدناپذیر می‌داند که مشروعیت شاهنشاهی هخامنشی است و بر این باور است که این نماد دارای چندین مفهوم و معنا است. ارنبرگ (Ehrenberg, 2008: 111) با استناد به دیدگاه سودآور (Soudavar, 2003: 3-4, 95-6)، همچنین به (Soudavar, 2010: 120-33 نگاه کنید) دو احتمال را برای هویت این پیکره در نظر می‌گیرد: اهورامزدا (یا خدا) به‌ویژه در جایی که پیکره انسانی خدا نمایش داده می‌شود و خورنه در مواردی که نماد بالدار به تنهایی تصویر شده است.

۳.۳. پروژه‌ها و طرح‌های ساختمانی بزرگ و سترگ

پولاک خاطرنشان می‌کند که «یادمان‌ها، مظاهر ایدئولوژیکی درباره روابط اجتماعی و سیاسی هستند که بیانگر به کارگیری نیروی کار بیشمار هستند» (Pollock, 1999: 175). سینوپلی بر این باور است که «ساخت و بنیاد پایتخت‌های تازه و یا اهمیت مرمت و تعمیر پایتخت‌های موجود یک کنش نیرومند و تأثیرگذار ایدئولوژیک بود که بیانگر جابجایی نمادین پایتخت یک امپراتوری بود» (Sinopoli, 1994: 170). قدرت سلطنتی آشور نو، ایدئولوژی خود را با پروژه‌ها و طرح‌های ساختمانی بزرگ برای مخاطبان داخلی و بیرونی‌اش انتشار می‌داد. توانایی شاه در تغییر چشم‌انداز فیزیکی از طریق بسیج کردن نیروی کار بزرگ امپراتوری و منابع گوناگون برای انواع پروژه‌های ساختمانی از اهمیت بالایی برخوردار بود که هدف آنها نه تنها مانند لشکرکشی‌ها نشان دادن قدرت شاه و نهاد پادشاهی آشور نو بود، بلکه مهم‌تر از آن دستیابی به نوعی خودشکوفایی فراتر از نخبگان محلی و استانی محسوب می‌شد. هر چند این پروژه‌ها بیشتر در مرکز قلمرو یک امپراتوری روی داده است، اما نیروی کار و منابع بسیج شده برای ساخت آنها از جای جای امپراتوری به مرکز آمده‌اند (Parker, 2011: 374). برای نمونه در زمان سارگن دوم منابع سراسر امپراتوری برای ساخت پایتخت جدید سارگن دوم در خُرساباد (دور-شروکین) اختصاص داده شد. برای مشخص شدن ابعاد گسترده این پروژه می‌توان گفت که فقط ۱۱۳ نامه از مجموعه سارگن دوم درباره ساخت این کاخ به دست آمده است (Parpola, 1995: 50). این نامه‌های بیانگر آن است که به فرمانداران آشوری این وظیفه سپرده شده بود که به تأمین منابع و مصالح مورد نیاز و نیروی کار برای ساختن کاخ بپردازند. بزرگی و ابعاد گسترده چنین پروژه‌های سترگی در دوره آشور نو در طول فرمانروایی آشورنصرپال دوم نیز ملموس و مشهود است (Parker, 2011: 374). استل نامور به بزم و مهمانی (Banquet Stele) او مشخص می‌کند که در حدود ۶۹۵۷۴ تن در مراسم بزرگداشت کاخ او در نیمرو شرکت کرده‌اند (Parker, 2011: 374; Grayson, 1991: 288-93). همچنین این کاخ از نظر معماری بسیار شگفت‌انگیز بود، یک بنای چند طبقه با ۲۸۰۰۰

متر مربع که ساختمان آن از بهترین چوب‌ها و سنگ‌های بزرگ و مجلل ساخته شده بود که با قاب‌های تراشیده شده غنی، فرش‌ها، نقاشی‌های دیواری، آجرهای لعابدار، تندیس‌ها و نقوش برجسته آرایش یافته بود (Barjamovich, 2012: 55-7). پروژه‌های سترگ و بزرگی از این دست، احتمالاً افزون بر اینکه بر زندگی مخاطبان خارجی تأثیر می‌گذاشتند، زندگی مردمان هر روستا و دهکده‌ای در امپراتوری آشور را متأثر می‌ساختند (Parker, 2011: 374).

در دوره هخامنشی نیز ساخت و بنیاد ساختمان‌ها و بناهای بزرگ به خوبی در پروژه‌ها و طرح‌های ساختمانی شوش و تخت جمشید نمایان است که مردمان و قومیت‌های گوناگون زیردست و فرمانبردار با تخصص‌های متفاوت در آن همکاری داشته‌اند: از جمله کتیبه داریوش از شوش (DSf) جزییات کار ساختمانی کاخ را شرح می‌دهد:

«کاخ‌ی را که در شوش بنا کردم زیور و زینت آن از راه دور آورده شد... الوار سدر (نوعی کاج) از کوهستانی در لبنان آورده شده بود. مردمان آشوری آن را تا بابل آوردند، و از بابل کاریه‌ای‌ها و ایونی‌ها تا شوش آوردند، چوب یکا از گنداره (گدازه) و کرمان آورده شد؛ طلایی که در اینجا به کار برده شده از بلخ و سارد آورده شد، سنگ ارزشمند لاجورد و عقیق جگری (سرخ) که در اینجا به کار برده شد از سغد بود، سنگ قیمتی فیروزه به کار رفته از خوارزم آورده شد، نقره و آبنوس به کار برده شده از مصر آورده شد... ستون‌های سنگی به کار رفته در اینجا از دهی با نام ابیرادو (ابیرادوش) در ایلام آورده شد، سنگتراشانی که سنگتراشی می‌کردند از ایونیه و سارد، زرگران از ماد و مصر، مردانی که نجاری می‌کردند از سارد و مصر، مردانی که به پختن آجر مشغول، از بابلی‌ها، مردانی که دیوارها را می‌آراستند و تزئین می‌کردند، آنها مادی و مصری بودند...» (Kent, 1953: 144).

افزون بر این، هنرمندان گوناگون پارسی و غیرپارسی به طور گسترده در ساخت و تزیینات پایتخت هخامنشیان در تخت جمشید مشارکت فعال داشتند که در این میان گل نوشته‌های بارو و خزانه تخت جمشید به روشنی به آنها اشاره کرده‌اند: گل نوشته‌های بارو (از K تا W) هنرمندان و صنعتگرانی را که در طول سال‌های سیزدهم تا بیست و هشتم (۵۰۹ تا ۴۹۳ پ.م) پادشاهی داریوش یکم جیره دریافت می‌کردند، ثبت کرده‌اند که به تخصص‌های گوناگونی مانند نقاش، زرگر، نقره‌ساز، مسگر، آهنگر، سنگتراش و غیره و قومیت‌های گوناگونی مانند ساردی، لیکیه‌ای، آشوری، مصری و غیره اشاره کرده‌اند (Henkelman, 2017; Henkelman & Stolper, 2009; Rollinger & Henkelman, 2009) که به نوعی ابزار نمایش و نمود تبلیغاتی از ثروت و منابع گسترده شاهنشاهی است (Nylander, 1979: 355-6) که در آن فهرستی از منابع بیشمار و ارزشمند طبیعی از سراسر شاهنشاهی هخامنشی بیان شده است که برای به کار رفتن و آراستن کاخ شوش پایتخت مهم هخامنشی به کار رفته‌اند و تمام مهارت‌ها و توانمندی‌های اقوام و نژادهای گوناگون سراسر شاهنشاهی با سنت‌های هنری پربار و گوناگون و صنایع و هنرهای دستی همگی در شوش و تخت جمشید به کار رفته‌اند.

۴.۳. جایگاه نخبگان و صاحب‌منصبان

شاه برای دستیابی به جایگاه و قدرتی برتر و والا نیازمند مرجعیت و صلاحیت (اقتدار) است که باید به وسیله افراد و یا گروه‌هایی که مایل به اجرای اراده شاه از راه انتشار و پراکنش اطلاعات، به کار بردن کنترل اجتماعی و استفاده از زور هستند، انجام گیرد. مرجعیت و صلاحیت (authority) حق فرمان راندن بر فرمانبرداران و زیردستان و توانایی مطیع ساختن آنها و برتری و چیرگی شاه را نشان می‌دهد. توانایی و صلاحیت می‌بایست توسط گروهی نخبه که هم هدف مستقیم و هم ابزارهای قدرت سلطنتی هستند، با رضایت خاطر و خشنودی آنها به فردی بخشیده و اعطا شود و نخبگان نیز به واسطه نزدیکی به شاه (قومی، اجتماعی، فضایی و دودمانی) از امتیازات ویژه‌ای از سوی شاه بهره‌مند می‌شوند، آنها

بیشترین سود و زیان را می‌برند و در نتیجه تلاش‌های مستمر و پیوسته نخبگان بود که شاه به قدرت می‌رسید و قدرت را حفظ می‌کرد (Parker, 2011: 358-9). نظام‌های ایدئولوژیکی با هماهنگی و همکاری دو گروه می‌توانستند به اهداف خود دست یابند: یکی نخبگان درونی و داخلی که مسئول ایجاد نظام ایدئولوژیک و برقراری آن در سلسله‌مراتب بالایی جامعه بودند و دیگر نخبگان استانی و ایالتی (Baines & Yoffee, 1998: 233-6) که لیورانی از آنها به عنوان کارگزاران و عوامل پخش و انتشار ایدئولوژی یاد می‌کند (Liverani, 1979: 299). ایدئولوژی سلطنتی و تبلیغات که برای استحکام و پایداری آن ایدئولوژی انتشار می‌یافت به طور مستقیم متوجه همین دو گروه بود. در دوره آشور نو عبارت‌هایی مانند «دژها و سرزمین شاه، سرورم، درخور و بی‌عیب و نقص هستند» و یا «با خرسندی و با کمال میل حاضرم برای سرورم بمیرم» قاعده رایج بخش‌های آغازین متونی هستند که از سوی صاحب‌منصبان استانی نوشته شده‌اند و این متون به نظر بیانگر آداب و رسوم مرتبط با ایدئولوژی سلطنتی آشور است و در موارد دیگر صاحب‌منصبان استانی با عباراتی مانند «پادشاه، سرورم، لطفاً بنویسید چه دستورات و فرمایش‌هایی دارید»، درباره مسائل خاصی راهنمایی می‌خواهند (Parker, 2011: 364). نخبگان داخلی آشور با استناد به کتیبه‌های سلطنتی آنها دو گروه اشراف و نجبای آشوری و اندیشمندان و پژوهشگران آشوری بودند. بزرگان و نجبا افرادی را شامل می‌شدند که هفت منصب و شغل برجسته و عالی را در دولت آشوری بر عهده داشتند، پژوهشگران و محققان نیز برخی از مناصب علمی جهان باستان مانند ستاره‌شناسی، مناصب مرتبط با منشیگری و دبیری (تصویر ۳ الف)، پیشگویی، جن‌گیری (دیوبندی) و پزشکی را بر عهده داشتند (Ibid, 2011: 368). برخی از صاحب‌منصبان درونی و استانی که در کتیبه‌های آشوری به آنها اشاره شده است به این شرح هستند: در سطح سیاسی سکین تَمی (sakin temi) فرماندار ایالتی و استانی بود که توسط خود شاه برگزیده می‌شد و بر همه تعاملات با بابل نظارت داشت. سکین تَمی به دلیل پشتیبانی بی‌وقفه و وفاداری به شاه آشور به خاندان‌ها و طوایف پاداش می‌داد و رفتار حاکمان را در مناطق دیگر به صورت پیوسته به شاه گزارش می‌داد. از طرف دیگر سَتَمُو (Satammu) به سراسر امپراتوری سفر می‌کرد تا نظر دیگران را به حمایت و پشتیبانی از شاه جلب کند (Rabie, 2011: 25; Holloway, 2002: 321). نخبگان استانی افزون بر فرمانداران و والیان استانی و ایالتی، نماینده سلطنتی آشوری موسوم به کِیو (qēpu) و نگهبانان سلطنتی نامور به شکوربوتی (ša-qurbūti) را شامل می‌شدند که به اداره و مدیریت استان‌ها و ایالات و حکومت‌های خراج‌گزار و تابعه می‌پرداختند و به طور مستقیم به کاخ شاهی گزارش می‌دادند. فرماندار استانی در بالای هرم قدرت مدیریت و سرپرستی استانی قرار داشت. معاون او احتمالاً عنوان شَنِیُو (šaniu) به معنای «دستیار» داشت. فرماندار والی استانی سه وظیفه مهم داشتند، ساخت‌وساز یا توسعه، گرفتن مالیات و برقراری امنیت. برخی نامه‌ها از صاحب‌منصبی به نام شَبِت کودینی (ša bēt kūdini) یاد می‌کنند که مسئول فراهم کردن و اجرای نظام نیروی کار ارزان به منظور بیگاری کشیدن از آنها برای نهاد پادشاهی بود (Parker, 2011: 370-371). یکی از صاحب‌منصبان بسیار عالی‌رتبه آشوری خواجگان بودند. مدارک تصویری و نوشتاری فراوانی درباره خواجگان و افراد بدون ریش (LU.Sag= ša rēši) از دوره آشوری به دست آمده است، هرچند در مورد هویت این افراد تردید وجود دارد، با این همه، در آغاز سده ۹ پ.م، خواجگان که در نقوش برجسته بدون ریش تصویر شده‌اند، از جایگاه بسیار بالایی در امپراتوری آشور برخوردار بودند. با به کارگیری خواجگان، تهدیدهای جدی سر راه امپراتوری برچیده می‌شد. گاهی اوقات نیز قدرت آنها بسیار زیاد می‌شد، به گونه‌ای که تهدیدی برای تاج و تخت شاهی ولیعهد محسوب می‌شدند، اما از آنجا

که خواجه‌گان توانایی فرزندآوری نداشتند، پس از مرگشان نیز قدرت همچنان در خاندان شاهی باقی می‌ماند. جایگاه والای خواجه‌گان در امپراتوری آشور و در اختیار داشتن مناصب بالای حکومتی هم از نقوش برجسته کاخ‌ها عیان است و هم مهرهای فراوانی که از بافت‌های باستان‌شناختی کشف شده است. برای نمونه، در سال ۷۹۸ پ.م یکی از خواجه‌گان به نام موتکی - مردوک (Mutakki-Marduk) از جایگاه بسیار والایی در دوران فرمانروایی آدد نیرری سوم برخوردار بود (Wright & Chan, 2012: 106).

در دوره هخامنشی نخبگان جایگاه والایی در شاهنشاهی داشتند: دوسینبر (Dusinberre, 2008) از ایجاد یک نظام نخبه‌پروری چند ملیتی صحبت می‌کند. این نخبگان بخش بزرگی از کامیابی ساتراپی را به دوش می‌کشیدند. با همکاری و درگیر کردن و تغییر شکل نخبگان محلی آنها به عنوان واسطه میان شاهنشاهی هخامنشی و جامعه و مردمان محلی اقدام می‌کردند (Carstens, 2010: 124-5). یک نمونه بسیار خوب که در آن صاحب‌منصبان، بزرگان و نخبگان شاهنشاهی حضور دارند، نقوش برجسته پلکان‌های آپادانا در تخت جمشید است: بر پلکان‌های آپادانا یک گروه از حاملان عصا به تصویر کشیده شده‌اند که گویا دلالت بر اهمیت نقش آنها در چیرگی و برقراری نظم در شاهنشاهی داشته باشد. یک جبهه از پلکان‌ها بیانگر نمایندگان سرزمین‌ها و ملت‌های سراسر شاهنشاهی هخامنشی است که برای شاه پیشکش‌هایی را می‌آورند که از نظر نمادین دلالت بر کشورهای فرمانبرداری است که به شاهنشاهی هخامنشی افزوده شده‌اند و بر چیرگی و برتری آن گردن نهاده‌اند (Jamzadeh, 2006: 71-2; Schmidt, 1953: Pl. 27). بر قاب مرکزی پلکان‌های آپادانی تخت جمشید شاه بر تخت نشسته و نگهبانان شوشی و اشراف‌زادگان و نجبای پارسی و مادی نقش شده‌اند. گروه‌های نمایندگان سرزمین‌های شاهنشاهی که بر جبهه دیگر پلکان‌های آپادانا در پشت قاب مرکزی به تصویر کشیده شده‌اند، توسط صاحب‌منصبان پارسی و مادی حامل عصا به نزد شاه هدایت و برده می‌شوند. سردسته هر یک از این گروه‌های سرزمینی شاهنشاهی، دستشان در دست یک صاحب‌منصب مادی یا پارسی حامل عصا است که آنها را به حضور شاه می‌برند. جم زاده این حالت را در تخت جمشید در پیوند با چیرگی بر بخش‌های گوناگون شاهنشاهی می‌داند که توسط نیروهای شاه، ارتش و صاحب‌منصبان او به دست آمده است (Jamzadeh, 1992: 72). شواهد و مدارک مربوط به نخبگان درونی و محلی از دوره هخامنشی بر مهرها، گل نوشته‌های بارو و خزانه تخت جمشید، استل‌ها، نقوش برجسته، نقاشی‌ها و غیره نیز دیده می‌شود. برای نخبگان و صاحب‌منصبان درونی و پارسی می‌توان به مهرها و گل نوشته‌های هخامنشی استناد کرد: مهرهای سلطنتی با نام داریوش یافته شده است که بر گل نوشته‌های بایگانی‌های بارو و خزانه تخت جمشید یافت شده‌اند. این مهرها دارای کتیبه سه زبانه (فارسی باستان، ایلامی و بابلی) هستند. از جمله مهر نوشته‌دار «*PFS 11» از بایگانی بارو متعلق به زیشویش (Ziššawīš) بسیار شناخته شده است. او نفر دوم نظام توزیع و پخش سهمیه‌ای بایگانی بارو و دست راست پرنکه (Parnakka)، سرپرست و مدیر این نظام است که بیانگر مرتبه و جایگاه والای زیشویش است که سهمیه‌های بالایی را دریافت می‌کرد، دستورات و فرمان‌های نامه‌ها را صادر می‌کرد و برای تأیید معاملات خود نیاز به مهر کردن آنها نداشت. یا مهر نوشته‌دار «*PFS 113» برابر با مهر نوشته‌دار «*PTS 4» از خزانه تخت جمشید. کتیبه همراه مهر بیانگر آن است که مهر توسط بَرَتَکَمَه (Baratkama) استفاده می‌شد. متون خزانه تخت جمشید یادآور می‌شوند که بَرَتَکَمَه خزانه‌دار تخت جمشید در حد فاصل سال‌های ۴۹۰ تا ۴۷۹ پ.م بوده است. مهر بر سه گل نوشته بایگانی بارو و متون نامور به «L1» که درباره سهمیه‌های تعلق گرفته به کارگران هستند، نقش شده است. در متن گل

نوشته «PF 0864»، برتکمه بر اختصاص سهمیه‌های خوراکی ۷۷ کارگر خزانه در اورندوش (Urunduš) نظارت می‌کند و در متن گل نوشته «PF 0865» بر ۱۸۱ کارگر خزانه تیرزیش/شیراز (Tirazziš) و در متن گل نوشته «PF 0865» بر ۷ کارگر خزانه کورپون (Kurpun). در این معاملات برتکمه به عنوان «شرمنه یا دمنه (saramanna/damanna)» مشخص شده است که صاحب‌منصبی است که مسئول ساماندهی سهمیه‌ها یا تدارک نیروی کار است. همچنین مهر «*PTS 1» از خزانه تخت جمشید که تاریخ مهر مربوط به دوره خشایارشا است، ولی کتیبه سه زبانه و شمایل‌نگاری مهر هر دو مربوط به زمان داریوش یکم می‌شوند. گل نوشته‌های خزانه از نوع اسناد نامه‌ای، یک مهر بر خود دارند که مهر متعلق به فرستنده نامه است که در مورد این مهر فرستنده ترکویش (Tarkawiš) است (Garrison, 2014: 72-9). اشمیت بیان می‌کند که فرستندگان اسناد نوع نامه‌ای همدریف خزانه‌دار یا ارشد او بودند که بر ساخت‌وسازهای تخت جمشید نظارت می‌کند (Schmidt, 1957: 18-9)، بنا بر دیدگاه هینز (Hinz, 1971: 271) او صاحب‌منصب عالی رتبه درباری یا مهتر درباری (Hofmarschall) بود و کخ نیز برخی از این فرستندگان را با همان عنوان بیان شده توسط هینز و برخی دیگر را قائم مقام و دستیار او (Vizemarschall) می‌نامد (Koch, 1990: 232-4). در هر صورت صاحبان مهرها به عنوان فرستندگان اسناد، رتبه و مقام نسبتاً والای اداری داشته‌اند. همه صاحب‌منصبانی که از این نوع مهر استفاده می‌کنند نام‌های ایرانی دارند و به جایگاه‌ها و مراتب بالای اداری دست یافته‌اند، هرچند این جایگاه و رتبه برابر با مقام یک ساتراپ، فرمانده ارتش یا یکی از مقامات تشریفاتی یا اداری که پیوند نزدیکی با شاه داشتند، نیست. این افراد که مهرهایی با نام سلطنتی را استفاده می‌کنند، مردان با استعداد و توانمندی با قومیت ایرانی هستند. هرچند به نظر نمی‌رسد که به اعضای رده بالای اشراف پارسی تعلق داشته باشند، اما به واسطه سلسله‌مراتب اداری به جایگاه مورد نظر خود رسیده‌اند. از سوی دیگر نخبگان بسیار بلندمرتبه‌ای در دوره هخامنشی بوده‌اند که در میان اشراف پارسی قرار داشته‌اند که یا ساتراپ بوده‌اند، یا از اعضای دودمان سلطنتی، و یا اعضای خانواده شش همدست داریوش در سرکوبی گئومات؛ مهرهای آنها از بایگانی‌های تخت جمشید باقی مانده است. از جمله مهرهای پرنکه (*PFS 9، *PFS 16) که احتمالاً عموی داریوش بوده است. همچنین، همدستان و دسیسه‌چینان همراه داریوش در سرکوبی گئومات، از جمله کمبرمه (Kambarma) (مهر *PFS 857s) و آشبزنه (Ašbazana) (مهرهای *PFS 1567 و *PTS 14) که نام و تصویرشان بر آرامگاه داریوش در نقش رستم ایجاد شده است و ایردومرتیه (Irdumartiya) (آرتوردیه {Artavardiya} به فارسی باستان، مهر *PFS 71 یا *PTS 33) که شاید فرمانده‌ای بود که وهیزدته (Vahyazdata) شورش را در فارس شکست داد و در کتیبه داریوش در بیستون از او نام برده شده است (Garrison, 2014: 87-8). مهرهای پرنکه را می‌توان با مهرهای دیگر نخبگان هخامنشی مانند کمبرمه و آشبزنه سنجید که مهرهایشان بیانگر شیوه‌های گوناگون دریافت و تصور از خود و جایگاه آنها در جامعه و شاهنشاهی بود (Colburn, 2014: 790-1).

درباره نخبگان محلی نیز می‌توان از تندیس اوجاهورسنت (Udjahorresnet) یاد کرد (تصویر ۳ ب)؛ او بر مبنای کتیبه هیروگلیفی روی تندیسش صاحب‌منصب بلندمرتبه‌ای در مصر بود که در دوره‌های فراغه مصری، آماسیس و پسامتیک (Psammetichus) سوم و شاهان پارسی، کمبوجیه و داریوش خدمت می‌کرده است (Colburn, 2016: 877). شکل تندیس، کارکرد و کتیبه آن به روشنی با سنت‌های مصری پیوند می‌خورد، اما جامه تندیس که متأثر از جامه بلند درباری پارسی در نقوش

برجسته تخت جمشید و مکان‌های دیگر است و دستبند او با سر شیر از نمونه‌های شناخته‌شده زیورهای هخامنشی است (Colburn, 2020: 59). همچنین، پتاهتپ (Ptahhotep) یک صاحب‌منصب عالی‌رتبه مصری در طول سده ۵ پ.م بود. نام او از یک استل نوشته‌دار از گورستان سراپیوم در سقاره، یک تندیس کوچک و درپوش تابوت سنگی او (هر دو احتمالاً مربوط به آرامگاه کمپیل در جیزه) و تندیزی که اکنون در موزه بروکلین نگهداری می‌شود، معلوم شده است. کتیبه‌های روی این اشیا، القاب پتاهتپ را نمایان می‌کنند، از جمله سرپرست خزانه‌داری و لقب و عنوان پارسی «kppš» که به برجسته‌ترین و شاخص‌ترین صاحب‌منصبان و سرپرستان اختصاص داشت و نشان می‌دهد که او در زمان داریوش یکم این اعتبار و شهرت را به دست آورده است. بنابراین، او از افرادی بود که واسطه میان دستگاه سلطه‌طلب هخامنشی و شبکه‌های قدرت محلی مصری به شمار می‌رفت (Colburn, 2014: 792). در آئاتولی نیز مدارک و شواهد مرتبط با نخبگان محلی دیده می‌شود: مردی در تابوت سنگی آرامگاه ۸۱۳ در سارد خوابیده است که از نخبگان محلی سارد محسوب می‌شد. آرامگاه او به ابتدای سده ۵ پ.م تاریخ‌گذاری شده است. مهر استوانه‌ای شاخص همراه این صاحب‌منصب با شمایل‌نگاری سلطنتی هخامنشی پیوند دارد و صحنه‌ای را نشان می‌دهد که در آن یک پهلوان سلطنتی جامه بلند درباری پارسی بر تن کرده است و دو شیر-گریفین ایستاده را از گردن‌هایشان گرفته است و نیز تکه‌ها و قطعات زرین متصل به جامه‌های او بیانگر این مطلب هستند. او با مهر خود نشان می‌دهد که از مراتب بالای دربار پارسی پیروی کرده است، او مرد مهمی در سارد بود و یکی از مردان بزرگ شاه به حساب می‌آمد (Carstens, 2010: 125-6). همچنین، مهرهای یافت شده از گوردیون (به‌ویژه مهر شماره ۱۰۰) و سارد به روشنی بیانگر پیوستگی و پیوند نخبگان هخامنشی و پذیرش و اقتباس ایدئولوژی سلطنتی هخامنشی در این پایتخت ساتراپی است. این پدیده در سارد به خوبی تکرار شده است و نشان می‌دهد که در سارد شبکه‌ای از ارتباطات هنری و سیاسی اجتماعی وجود داشت که نخبگان پارسی و پارسی شده (نخبگان محلی متأثر از فرهنگ پارسی) را یکپارچه کرده بود (Dusinberre, 2008: 94). این اشتراکات در میان نخبگان اجتماعی که به احتمال فراوان دارای ارتباطات فرمانطقه‌ای و مدعی آن بودند و بسیاری از آنها صاحب‌منصبان قدرتمندی در دولت شاهنشاهی بودند، بیشتر دیده می‌شود. کولبرن این نخبگان را نخبگان جهانی شاهنشاهی توصیف کرده است (Colburn, 2016: 880).

تصویر ۳: الف (راست): نقش برجسته دبیران و کاتبان آشوری از کاخ مرکزی نیمرود، در حدود ۷۲۸ پ.م (Parker, 2011: 362)، ب (چپ): تندیس اوجاهورسنت از صاحب‌منصبان مصری دوره هخامنشی (Colburn, 2020: 63).
Figure 3: A (right): Assyrian scribes Relief from the central palace at Nimrud (ca. 728 BCE), B (left): Statue of Udjahorresnet, an Egyptian official in the Achaemenid period (Colburn, 2020: 63).

۳.۵. توجه به فرهنگ مردم و اقوام محلی زیر سلطه

شواهد و مدارک فراوانی از بافت سلطنتی خود آشور درباره بدرفتاری و خشونت افسارگسیخته با شاهان و مردمان محلی‌ای که زیر سلطه حکومت آشور نو درآمده‌اند وجود دارد که از آن میان می‌توان به

نقوش برجسته کاخ نیمرود مربوط به آشورنصیرپال اشاره کرد: در این نقوش برجسته دشمنان زیر اسب‌های ارابه‌های آشور له شده‌اند، اجساد روی آب شناور هستند و سرهای دشمنان بریده شده است (Winter, 2010: 12)، یا نقوش برجسته کاخ نینوا مربوط به زمان آشوربانیپال که رفتار تحقیرآمیز و خوارکننده‌ای با ایلامی‌ها به‌ویژه شاه ایلامی تئومان (Teuman) شده است: ایلامی‌ها به حالت نومیدی و بیچارگی به عنوان اسرا نقش شده‌اند، سربازان ایلامی زخمی و کشته‌شده و یا در حال فرار نشان داده شده‌اند. در صحنه‌ای تئومان زیر پیکر بدون سر پسرش تَمَریتو (Tammariutu) افتاده است و یک سرباز آشوری در حال بریدن سر او است (Razmjou, 2018: 341-7). پارپولا بر این باور است که کشورگشایی همراه با آشورسازی اجباری بود و اقوام و سرزمین‌های فرمانبردار مجبور به پذیرش زبان و فرهنگ آشوری می‌شدند (Parpola, 2004). برخی دیگر از پژوهشگران نیز بر همگون‌سازی و همانندسازی داوطلبانه و ارادی فرهنگ آرامی- آشوری در میان نخبگان چند ملیتی اشاره کرده‌اند (Liverani, 2011: 249-69). در نقشه ذهنی آشوریان، قلمرو خارج از آشور با هرج و مرج مشخص می‌شد و مردمان آن مناطق «دیگران» هستند. آنها نامتمدن و وحشی هستند که با زبان‌های عجیب و غریب صحبت می‌کنند و رویه‌های فرهنگی ناشناخته‌ای دارند. از نظر آنها قلمرو بیرونی خطرناک است، زیرا ناشناخته و کشف نشده است و برای نظم کیهانی مرکز نیز تهدیدآمیز است و این وظیفه شاه آشوری است که بر این مناطق غلبه کند، آنها را کشف کند و در امپراتوری آشور ادغام و یکپارچه کند (Parker, 2011: 363). با این همه، در منابع آشوری می‌توان نشانه‌هایی از توجه به فرهنگ مردمان محلی زیر سلطه آشوریان را دید: اسرحدون کامیابی خود را در مصر با تمرکز بر عناصر بیگانه و غیربومی، از غنائم جنگی به دست آمده تا ظاهر و سیمای محلی‌ها به تصویر می‌کشد (DeGrado: 2019: 109-10). تنوع محتوایی کتیبه‌های میان آشور و بابل ممکن است بیانگر آن باشد که این متون برای جمعیت‌ها و مردم آن کشورها نوشته شده است و نیز احتمالاً نشان‌دهنده آن باشد که آنها در مناطقی که نهشت می‌شدند، توسط دبیران و نویسندگان محلی با ویژگی محلی نوشته شده‌اند (Dewar, 2019: 28). همچنین، از آنجا که تنوع زبانی در امپراتوری آشور وجود داشت، گویا در زمان تیگلات پیلسر سوم در سده ۸ پ.م تغییر در استفاده از زبان آرامی به عنوان یک زبان مشترک و واسطه‌ای به جای زبان بومی اکدی ایجاد شد که دست کم بیانگر افزوده شدن مناطق سامی‌نژاد غربی به امپراتوری در آن زمان است (Winter, 2010: 43). از تل بارسپ/بارسیپ (Til- Barsip) در شمال غربی امپراتوری آشوری، نوزده متن یافت شده که دو متن آن به زبان آرامی است و بیانگر کاربرد زبان غربی در شهر حتی برای ثبت مدارک رسمی کسب‌وکار و تجارت باوجود حضور فرماندار و پادگان آشوری برای بیش از یک سده است. در متون، نام‌های ترکیبی آشوری و آرامی دیده می‌شود که بیانگر جمعیت ترکیبی و از جمله غربی‌ها در شهر است. عناصر غربی غیر آشوری با نام خدا در متون حقوقی و قضایی که به آرامی نوشته شده‌اند، بر بیش از ۱۳۰ گل نوشته در لایه‌های آشوری محوطه تل شیوخ فوقانی (Tell Shiukh Fawqani) یافت شده است. مستندات و شواهد باستان‌شناختی شهر و منطقه نیز بیانگر آن است که مخاطبان محلی استل‌های برپا شده در تل بارسپ افرادی بودند که تا اندازه‌ای خود را باختری و غربی می‌دانستند، در حالی که با شور و شوق، بسیاری از عناصر فرهنگ آشور را در آغوش گرفتند و از نظر سیاسی به آشور وفادار بودند. پادشاه محلی سَمعال (Sam'al) حتی پس از تسلیم کردن شهر به آشوری‌ها مجموعه‌ای از بناهای دارای ایوان ستون‌دار و کاخ‌های باشکوه ساخت که همه آنها دارای سبک غربی و نه آشوری بودند و این یادمان‌های سلطنتی‌شان ادامه داشت و بر آنها زبان‌های

غربی مانند فینیقی و گویش محلی سَمعالی به جای زبان خداوندگاران آشوری خود به کار بردند. سَمعال از نظر سفالی نیز در طول مدتی که تابع و خراج‌گزار آشور بود، به طور تقریبی از سنت سفال‌سازی محلی برخوردار بود (Porter, 2003: 64-6). البته ورای توجه به فرهنگ مردمان و سرزمین‌های محلی فرمانبردار امپراتوری آشور نباید اهداف تبلیغاتی و سلطه‌جویانه آشوریان را نادیده گرفت: استروناخ خاطر نشان می‌کند که تپه‌های دست‌ساخت، گیاهان متراکم و معماری سبک سوری که در نقش برجسته‌های آشوریان دیده می‌شود بر گسترش قلمرو نفوذ آنها به غرب فرات تأکید می‌کند (Stronach, 1990: 172).

در دوره هخامنشی مدارک و شواهد نوشتاری، تصویری و باستان‌شناختی بیشتری از توجه به فرهنگ و سنت‌های هنری محلی دیده می‌شود که از آن جمله می‌توان به این موارد اشاره کرد: از جنبه هنری تماس پارسی- یونانی با استناد به ظروف فلزی تجملاتی سبک هخامنشی که احتمالاً توسط هنرمندان یونانی برای مشتریان محلی‌شان ساخته شده‌اند، مشخص می‌شود، البته بیشتر آنها به صورت محلی تولید شده‌اند که بیانگر وجود پیوند نزدیک با زرگران و نقره‌کاران پارسی در برهه‌ای از زمان است. نقش‌مایه‌ها و ظروف (تکوک‌ها، پیاله‌ها، کوزه‌ها) و زیورهای (دستبندها، گوشواره‌ها، طوق‌ها) سبک هخامنشی از اواسط سده ۵ پ.م به بعد در تراکیه پدیدار می‌شود که بیانگر سازگاری با تجملات پارسی پس از عقب‌نشینی پارسیان از آنجا بوده است (Brosius, 2010: 34-5). خدای مصری پس (Bes) که انسان را از نیروهای اهریمنی می‌رهاند، به وفور از سراسر شرق نزدیک در دوره هخامنشی یافت شده است که انتشار فرهنگی آن در بیرون از سرزمین مصر از نوعی شبکه تجاری و نظامی پیروی می‌کند (Tuplin, 2010: 421-2). همچنین، در متون بایگانی‌های تخت جمشید به‌ویژه بارو به مردمان و اقوام گوناگون شاهنشاهی با تخصص‌های گوناگون اشاره شده است که به روشنی بیانگر توجه به مردم و اقوام محلی زیردست و فرمانبردار هخامنشی است و مشارکت و همکاری آنها را در ایجاد و تداوم شاهنشاهی نشان می‌دهد که در صفحات پیشین این مقاله به آن پرداخته شد. بر استل تدفینی یافت شده از سقاره مصر مربوط به جدهرپس (Djedherbes) ترکیب شمایل‌نگارانه چشمگیر هخامنشی و مصری شایان توجه است. ردیف بالایی استل، دربرگیرنده صحنه تدفینی مصری است که در آن مرده مومیایی‌شده‌ای روی یک پیکر شیرسانی دراز کشیده است؛ در این صحنه خدایان مصری آیزیس، نفتیس و آنوبیس نیز حضور دارند. بر ردیف پایینی نیز پیکره‌ای که ریش دارد و جامه بلند پارسی بر تن کرده، بر تختی نشسته است و در یک دستش پیاله‌ای است که او را تا امتداد لب‌هایش بالا آورده است و در دست دیگرش گلی را نگاه داشته است. او در برابر دو میز پیشکشی و همراهانی که پیراهن بلندی بر تن دارند، نشسته است. در واقع استل بر هویت هخامنشی و مصری فرد در گذشته تأکید می‌کند (Gates- Foster, 2014: 186-8; Wasmuth, 2010: 535-7). همچنین، در زمینه پیوند میان فرهنگ هخامنشی با مصری و توجه به هنر اقوام و سرزمین‌های محلی می‌توان به تندیس اوجاهورسنت یکی از صاحب‌منصبان عالی‌رتبه مصری اشاره کرد. جامه بلند درباری و دستبند او که به سر شیر ختم می‌شود به روشنی در پیوند با هنر هخامنشی هستند، اما خود تندیس که نمونک معبدی را در دست دارد، و محتوای کتیبه‌اش، هویت مصری اوجاهورسنت را ثابت می‌کند (Colburn, 2020: 59-69). تندیس متعلق به پتاهتپ، یکی دیگر از صاحب‌منصبان مصری زمان هخامنشی نیز مانند این تندیس، نمونک یک معبد را در دست دارد. ساخت این نوع تندیس به آغاز پادشاهی جدید (حدود ۱۵۵۰ پ.م) در مصر باز می‌گردد و در دوره متأخر (۳۳۲-۶۶۴ پ.م) رواج پیدا می‌کند (Colburn, 2014: 792). مهرهای یافت شده از سارد و گوردیون با شمایل‌نگاری سلطنتی

هخامنشی و سلیقه و سبک محلی ساخته شده‌اند (Dusinberre, 2008). شمایل‌نگاری مهرهای هخامنشی روی گل نوشته‌های بارو و خزانه تخت جمشید و سایر نقاط شاهنشاهی یادآور سبک تلفیقی و اقتباس و بهره‌گیری از سنت‌های هنری آشوری، بابلی و ایلامی است: پیکره‌هایی که بر پشت جانوران یا موجودات ترکیبی قرار گرفته‌اند، یادآور سنت‌های هنری نمودی از خدا در بافت‌های بصری سومری- اکدی و آشوری است، نقوش گاو- مردها، گاوهای نر با سر انسانی، پیکره درون حلقه یا قرص بالدار و پیکره‌های ترکیبی در هنرهای بصری آسیای غربی سابقه داشته‌اند (Garrison, 2009, 2013)، یا صحنه‌های نامور به پرستش که در آن دو پیکره انسانی به حالت رو در رو و متقارن تصویر شده‌اند و پیکره‌ای در قرص یا حلقه بالدار قرار دارد (برای نمونه، مهرهای نوشته‌دار *PFS 1567 و *PFS 11 از بارو و مهر نوشته‌دار *PTS 14 از خزانه تخت جمشید یا مهر شماره ۱۰۰ از گوردیون)، پیشینه دور و درازی در شرق نزدیک باستان داشته است و پیش از هخامنشیان در مهرهای بابل نو و آشور نو سابقه داشته است (Dusinberre, 2008: 95). مهرهای صاحب‌منصبان بسیار عالی‌رتبه دوره هخامنشی مانند پَرَنَکه (*PFS 9 و *PFS 16) و کَمبَرمه (PFS 857s) نسبت به سبک درباری هخامنشی سبک متفاوتی را نشان می‌دهند؛ مهر کَمبَرمه (گبریاس) از نظر شمایل‌نگاری با مهرهای ایلام نو پیوند دارد و مهرهای پَرَنَکه نیز از نظر شمایل‌نگاری بیانگر ترجیح شخصی است و شمایل‌نگاری آشوری دارد (Root, 1990: 20, 1991: 130). در شاهنشاهی هخامنشی صدور فرمان‌ها به زبان محلی برای انتشار در مناطق دور از ارزش نمادین یا واقع‌گرایانه‌ای برای این قلمرو چند زبانی و گسترده برخوردار بود. متن بیستون سندی است که اهمیت انتشار روایت دوباره قدرت مرکزی را به صورت نوشتاری برای استفاده در سطح محلی در سراسر شاهنشاهی نشان می‌دهد. برنامه هنری هخامنشی به شیوه‌هایی از بیان بصری دست یافت که می‌توانست بازتابی از سنت‌های محلی باشد، در حالی که ایدئولوژی‌های کنترل و نظم شاهنشاهی را ارائه می‌داد (Root, 1991: 25). از جمله می‌توان به زبان آرامی اشاره کرد؛ شاهنشاهی هخامنشی با به کارگیری زبان آرامی به عنوان زبان واسطه‌ای شاهنشاهی ارتباطات میان منطقه‌ای را آسان‌تر کرد. زبان آرامی پیش از آن به عنوان یک زبان واسطه‌ای در امپراتوری آشور نو کاربرد داشت. این زبان در نامه‌نگاری‌های آرشامه به خوبی دیده می‌شود. آرشامه در بیشتر موارد در ایالت خود نبود و در این زمان‌ها با نامه‌های آرامی نوشته‌شده روی پوست به زیردستان خود فرمان می‌داد، از سویی، آرامی زبانی بود که به عنوان واسطه برای برقراری ارتباط در محیط‌های چندزبانه به گرفته می‌شد که به مردمان و اقوام سراسر شاهنشاهی و حتی بیرون از آن این امکان را می‌داد تا با یکدیگر تعامل و گفتگو داشته باشند (Colburn, 2016: 875-6).

۳.۶. سلطه‌طلبی و تسلط جهانی و فراگیر

گوناگونی و ناهمسانی ابزاری برای نشان دادن وسعت امپراتوری آشور به شمار می‌رفت. این بازنمایی‌های تنوع و ناهمسانی انسانی را می‌توان درون بافت گسترده‌تر نمایش و مصرف سلطنتی کالاهای تجملاتی از سراسر امپراتوری دید: همان‌گونه که توصیف و نمایش اشیای خارجی قدرت آشور را برجسته‌تر می‌کرد، بازنمایی ناهمسانی و گوناگونی فرهنگی در میان گروه‌های جمعیتی بیانگر ماهیت فراگیر و جهانی حکومت آشور بود، از این نظر بازنمایی‌های ناهمسانی انسانی به عنوان یک راهبرد در امپراتوری به کار گرفته شد (DeGrado, 2019: 108). یکی از نمودهای بارز سلطه‌طلبی و خشونت آشوری در راستای تسلط بر مناطق گوناگون لشکرکشی‌های پیوسته شاهان آشوری است: توجیه این کارزارها و اردوکشی‌ها این بود که دشمن علیه امپراتوری توطئه و دسیسه کرده است. همچنین با

انتشار ایدئولوژی آشوری و مشروعیت و قدرت شاه آشور برای سربازان، کارکرد مهم تلقین کردن به بخش‌های بزرگی از جمعیت امپراتوری سرایت می‌کرد. مشخصه اصلی راهبردی لشکرکشی‌های آشوری استفاده از نیروی سرکوب‌کننده بود. اهداف و شهرهای مشخصی انتخاب می‌شدند و روستاها و شهرهای حائل و میانجی در مناطق مشخص در بیشتر موارد سالم رها می‌شدند. این راهبرد ارتش آشور را شکست‌ناپذیر جلوه می‌داد. گستردگی ویرانی‌ها، وحشت و ترس می‌آفرید و بی‌تردید آوازه قدرت ماشین جنگی آشوری به مناطق دوردست می‌رفت. هدف اصلی کارزارهای سلطنتی خنثی کردن مراکز مخالف بود. پس از دستیابی به پیروزی آشوریان از تاکتیک و راهبرد نظامی ترسناک و کارآمد جنگ روانی بهره می‌بردند. این شیوه و تاکتیک که آشوریان در سالنامه‌های خود توصیف کرده‌اند و بر دیواره‌های کاخ‌های خود نقش کرده‌اند، جنایات و کیفرهایی مانند پرت کردن رهبران شورشی و آویزان کردن پوستشان از دیوارهای شهر تسخیرشده، سوزاندن کودکان شورشیان، انباشتن سربازان دشمن به صورت هرمی در امتداد جاده و سوراخ کردن و به میخ کشیدن اسرای شورشی در اطراف شهرهای تسخیرشده دشمن را در برمی‌گرفت (تصویر ۴). بنابراین جنگ روانی آشوری هراس و ترس افکندن در دل مردمان زنده و وادار کردن آنها به تسلیم شدن در برابر قدرت و برتری آشور بود. کارزارها و لشکرکشی‌های آشوری نه تنها وسیله‌ای بود که آشوری‌ها با آن دشمنان خود را شکست می‌دادند و امپراتوری را گسترش می‌دادند، بلکه ابزاری برای تحقق قدرت شاه و انتشار این قدرت و برتری به مخاطبان بیرونی و خارجی خود بود (Parker, 2011: 372). می‌توان گفت که این صحنه‌های خشونت‌آمیز که در طول امپراتوری آشوری تداوم داشت، ایدئولوژی نظام پادشاهی را بیان می‌کرد و در خدمت تبلیغات سیاسی و تبلیغات امپراتوری آشور بود. صحنه‌های روایی به صورت آرمانی مفاهیم تغییرناپذیر قدرت آشور و پیروزی حتمی آنها بر دشمنان را بازگو می‌کردند. اینکه پهنه و گستره امپراتوری، سرزمین‌های گوناگون با مردمان مختلف را شامل می‌شد و بیان‌کننده شاه شکست‌ناپذیر بودند. جلوه این مفاهیم با جنبه روایی آنها همه در کاخ‌های آشوری تجلی یافته‌اند (Auerbach, 1989: 79). البته تردیدی نیست که آشوریان شکست‌هایی را نیز تجربه کرده‌اند، اما در راستای تبلیغات و ایدئولوژی سلطنتی به آن نپرداخته‌اند و آنچه را که راستای اهدافشان بوده است، نوشته و به تصویر کشیده‌اند. نقوش برجسته آشوری بسیاری از حقایق را بازگو نکرده است، زیرا نقوش تنها نتیجه و برآیند جنگ را نشان می‌دهند، جزئیات را کمتر بیان می‌کنند و حتی شکست‌ها و اشتباهات را پنهان می‌سازند؛ هرچند منابع نوشتاری نیز هرگز شکست ماشین جنگی آشوری را نمایان نمی‌کنند، اما آنها به موقعیت‌های معین اضطراری و مسائلی که هیچ‌گاه در کتیبه‌های رسمی، سالنامه‌های سلطنتی و بر تخته‌سنگ‌های کاخ‌های آشوری نوشته و به تصویر کشیده نشده‌اند را به نوعی شرح می‌دهند. بر اساس نقوش برجسته کاخ‌های آشوری، آشوریان همیشه پیروز نبرد هستند (Nadali, 2016: 84). بر مبنای کتیبه‌های سلطنتی آشور نو آشوریان همیشه در برابر ایلامیان پیروز بودند و آنها یارای ایستادگی در برابر پادشاهان نیرومند آشوری را نداشتند: برای نمونه، اسرحدون چنین ادعا می‌کند که فرمانروایان ستیزه‌گر و خودرأی از جمله شاهان ایلام به خاطر او دچار هراس و وحشت شده‌اند. در نامه او به آشوربانیپال، خدای آشور چنین بیان می‌کند که ایلامی‌ها از حضور شاه دچار ترس وحشت شده‌اند (Dubovsky, 2018: 335). یکی از القابی که شاهان آشور نو در کتیبه‌هایشان در راستای سلطه‌طلبی و دیدگاه جهانی‌شان به کار برده‌اند عنوان «شاه چهار گوشه، یا شاه چهار گوشه جهان» است: آدد نیرری دوم، نخستین شاه آشور نو بود که از لقب «شاه چهار گوشه» بهره برد. توکولتی نینورتای دوم (۸۸۴-۸۹۱ پ.م) ادعا می‌کرد که «افتخار او این است که نامش در چهار گوشه پراکنده و انتشار یافته است»

و «فرمانروای چهارگوشه» است (Karlsson, 2013:135, 255). سناخریب پس از سومین لشکرشی، خود را «شاه جهان» می‌نامد. پس از اینکه سناخریب لشکرکشی‌هایی را در جنوب، شرق، غرب و شمال در طول پنجمین اردوکشی خود به راه انداخت از القاب «شاه بی‌رقیب و شاه چهارگوشه جهان» بهره برد (Russel, 1987: 530-1). پسر و جانشین سناخریب، اسرحدون از عناوین «شاه چهارگوشه جهان و شاه جهان» بهره برد (Roaf & Zgoll, 2001: 284). این القاب به روشنی مفاهیم مرتبط با سلطه‌طلبی و چیرگی فراگیر و جهان‌شمول را در ایدئولوژی و جهان‌بینی شاهان آشور نو نشان می‌دهد.

تصویر ۴: جزییات نقش برجسته آشوربانیپال: نبرد رودخانه اولای، اتاق ۳۳، جنوب غربی کاخ نینوا (Winter, 2010: 100).

Figure 4: Detail of relief of Assurbanipal: Ulai river battle, room 33, southwest palace, Nineveh (Winter, 2010: 100).

مدارک و شواهد نوشتاری و تصویری دوره هخامنشی بر سلطه‌طلبی، تسلط بر مردمان و سرزمین‌های گوناگون صحنه می‌گذارند. کتیبه‌های سلطنتی هخامنشی به روشنی به این امر پرداخته‌اند، کوروش بزرگ نخستین شاه هخامنشی بود که با پیروی از سنت میان‌رودانی خود را شاه جهان و چهارگوشه معرفی می‌کند: کوروش در کتیبه استوانه‌اش خود را با القابی مانند «شاه جهان، شاه بزرگ، شاه توانمند، شاه بابل، شاه سومر و اکد، شاه چهار چهارگوشه، پسر کمبوجیه، شاه بزرگ، شاه انشان...» (Halo et al, 1997) می‌شناساند. داریوش یکم در سطر نخست کتیبه بیستون خود را «شاه بزرگ، شاه شاهان، شاه پارس، شاه سرزمین‌ها» (Kent, 1953: 119) می‌نامد و در کتیبه «DNa» در نقش رستم القاب دیگری را نیز برای خود برمی‌گزیند: «من هستم داریوش، شاه بزرگ، شاه شاهان، شاه سرزمین‌های دارای همه گونه مردمان، شاه در این زمین دور و دراز (پهناور)» (Ibid: 138)، چنین القاب و عناوین تصویر روشن و گویایی از پادشاهی ترسیم می‌کند که بسیار فراتر از توان و موجودیت یک شخص است و این گونه او در هنر شاهنشاهی پارسی به تصویر کشیده شده است (Kelly, 2003: 178). این القاب باشکوه و پرطمطراق جهانی درباره دیگر شاهان هخامنشی نیز صادق است و گویا مانند نقشه راهی است که همه شاهان به آن پایبند هستند، برای نمونه در کتیبه خشایارشا در تخت جمشید (XPa) چنین می‌خوانیم: «من هستم خشایارشا، شاه بزرگ، شاه شاهان، شاه دارای همه گونه مردمان، شاه در این زمین بزرگ و دور و دراز (پهناور)» (Kent, 1953: 148). در کتیبه‌های سلطنتی

یافت شده از تخت جمشید، نقش رستم، شوش، بیستون کرمانشاه و سنگ‌نوشته‌های آبراه نیل (از جمله تل‌المسخوته و شالوف-کابریت/کبریت) (Posener, 1936: 54, 63)، فرمان راندن بر قلمروی پهناوری از مردمان و سرزمین‌های گوناگون به روشنی دیده می‌شود که البته تعداد این سرزمین‌ها در کتیبه‌ها و شاهان گوناگون کمی متفاوت است: نوعی جهان‌بینی جهانی و فراگیر، شاه را به صورت چشمگیری در مرکز جهان و پارس را در مرکز شاهنشاهی جهانی با بسیاری از سرزمین‌های فرمانبردار قرار می‌دهد که به صورت سلسله‌مراتبی در اطراف آن حضور دارند (Gates- Foster, 2014: 183). از جمله کتیبه‌های آرامگاه داریوش در نقش رستم (DNa) نمونه‌ای از قاعده جغرافیایی این نظم جهانی است:

«داریوش شاه گوید: به خواست اهورامزدا این‌ها سرزمین‌هایی هستند که من گرفتم، من بر آنها فرمانروایی می‌کنم، آنها برایم خراج می‌آورند، آنچه از طرف من به آنها گفته می‌شود، آن را انجام می‌دهند، قانون من آنها را نگاه داشته است: ماد، ایلام، پارت، هرات (آریا)، بلخ، سغد، خوارزم، درنگیان (زرنگ)، آراخوزیا، تئگوش، گنداره (گداره)، هند، سکا‌های هوم‌نوش، سکا‌های تیزخود، بابل، آشور، عربستان، مصر، ارمنستان، کاپادوکیه، سارد، ایونیه، سکا‌های آن‌سوی دریا، اسکودرا، ایونیان پتاسوس‌پوش، لیبیایی‌ها، اتیوپی‌های، اهالی مگه، کاریه‌ای‌ها» (Kent, 1953: 138).

یکی دیگر از مصادیق قلمرو بسیار پهناور هخامنشی مربوط به مرد پارسی و تسلط او بر سرزمین‌های گوناگون با زبان‌ها و اقوام متفاوت است: داریوش در کتیبه آرامگاهش (DNa) چنین می‌گوید:

«اگر می‌خواهی بدانی که چند است کشورهای که داریوش شاه در اختیار دارد، به پیکره‌ها نگاه کن، (پیکره-هایی که) تخت و اورنگ مرا حمل می‌کنند، آنگاه خواهی دانست و بر تو معلوم خواهد شد که نیزه مرد پارسی دور رفته است و بر تو معلوم خواهد شد که مرد پارسی در حقیقت دور از پارس نبرد کرده است» (Ibid: 138).

هویت این مرد پارسی چه می‌تواند باشد؟ شاید همان‌گونه که روت (Root, 1979: 303-7) خاطر نشان می‌کند پیکره پهلوانی چهارچوب درگاه‌های تخت جمشید که پاپوش و کلاه (یا تاج) سلطنتی ندارد، اما جامه بلند درباری پارسی بر تن کرده است تصویر مرد پارسی باشد. شاید این امر درباره فرماندار روی سکه‌های هخامنشی با ویژگی‌های شاهانه نیز صادق باشد و چون جامه‌ای پوشیده که مخصوص رزم نیست، بیانگر ویژگی بنیادین ایدئولوژی شاهنشاهی است و احتمالاً بازنمایی شاه بزرگ به منزله مرد آرمانی پارسی است، در این صورت نقوش روی مهرهای فراوانی که از بایگانی‌های بارو و خزانه تخت جمشید (Garrison, 2009; 2013) و دیگر نقاط شاهنشاهی مانند سارد و گوردیون (Dusinberre, 2008) به دست آمده و مردی در جامه بلند درباری پارسی (که گاهی تاجی بر سر دارد) به نبرد یا مهار جانوران واقعی و ترکیبی می‌پردازد، نیز احتمالاً نوعی بازنمایی از مرد پارسی باشد. مفهوم مرد پارسی به عنوان ایدئولوژی سلطنتی هخامنشی به مصر و تندیس داریوش نیز راه یافته است: در بخش فارسی باستان این تندیس نوشته شده است «این تندیس سنگی را داریوش شاه دستور ساخت آن را در مصر داد، تا در آینده هرکسی به آن نگاه کند، دریابد که مرد پارسی مصر را گرفته است» (Vallat, 1974: 162). در بازنمایی‌های هخامنشی در تخت جمشید دو صحنه‌ای که استیلا و چیرگی مطلق و بی‌چون و چرای هخامنشیان را نشان می‌دهد، یکی نقوش برجسته پلکان‌های آپادانا است که نمایندگان سرزمین‌های گوناگون شاهنشاهی برای شاه بزرگ پیشکش (یا خراج؟) می‌آورند (تصویر ۵ الف) و دیگری صحنه نامور به اورنگ‌بران شاهی (تصویر ۵ ب) است که بر کاخ‌های صد ستون و مرکزی تخت جمشید و نمای بیرونی آرامگاه‌های شاهی نقش رستم و تخت جمشید نقش بسته شده‌اند. از دیدگاه استعاری گروه‌های نمایندگی نه تنها خودشان حضور دارند، بلکه به نوعی ثروت، منابع و دارایی انبوه و سرشار شاهنشاهی را نیز به همراه دارند (Root 1990: 121). از سویی، صحنه اورنگ‌بران می‌تواند تمام جوانب گوناگون روابط میان فرمانروا و فرمانبردار را بیان کند. این در حالی است که در بازنمایی‌های هخامنشی، افراد

سرزمین‌های بیگانه به صورت مستمر و پیوسته آزادانه و ارادی نشان داده شده‌اند، صاحب‌منصبانی که حتی ممکن است در هنگام حضور در پیشگاه شاه بزرگ با خود اسلحه داشته باشند. هر یک از پیکره‌ها جامه‌های ملی و مختص به خودشان را در بر کرده‌اند و اسلحه و تجهیزاتی نیز با خود دارند، باستانی که در هم گره و قفل شده و باحالتی که نوعی همکاری را تداعی می‌کند. به نظر می‌رسد که هخامنشی‌ها به صورت موفقیت‌آمیزی پیوند میان فرمانروا و فرمانبردار را به شیوه‌ای متفاوت از پیشینیان به اجرا گذاشته‌اند. با این بازنمایی‌ها به نوعی آواز و آهنگ ستایش و تمجید به جای ناله و فغان اسیران به گوش می‌رسد (Nylander, 1979: 353-4). بازنمایی‌های خشونت‌آمیز در دوره هخامنشی نیز بیشتر در قالب نمادین خود را نشان می‌دهد و نه خشونت واقعی صرف مانند آنچه در شمایل‌نگاری و کتیبه‌های سلطنتی آشور نو شاهد هستیم: بازنمایی بصری خشونت جسمانی و فیزیکی صریح و روشن در برنامه هخامنشی به قالب تمثیلی و رمزی تصویر پهلوان سلطنتی تقلیل پیدا می‌کند. هنر هخامنشی از نمایش رویدادهای تاریخی چشم‌پوشی می‌کند و در عوض از ساختارهای رمزی، استعاری و تمثیلی بهره می‌برد که از نظر ایدئولوژیک تصویری از شاهنشاهی را نشان می‌دهد. یادمان بیستون از داریوش یکم تنها یادمان سلطنتی دوره هخامنشی است که به رویدادهای تاریخی اشاره می‌کند حتی در این مورد خاص نیز هخامنشیان خشونت‌های فرجامین پیروزی‌های نظامی را تصویر نکرده‌اند و به جای آن بازنمایی نمادین را برگزیده‌اند که یک روایت را به شیوه‌های بدیهی و ملموس تغییر شکل می‌دهد (Root, 2000: 22-3). هرچند در کتیبه همراه نقش برجسته بر خشونت تأکید کرده است. با وجود اینکه کتیبه بیستون خشونت نظامی پارسی را به روشنی بیان می‌کند، اما در شمایل‌نگاری سلطنتی یادمانی اوضاع متفاوت به نظر می‌رسد، نقوش برجسته بیستون، تخت جمشید و آرامگاه داریوش در نقش رستم (و اندک بقایای یافت شده از شوش). مردمان و اقوام فرمانبردار و زیردست که اورنگ و تخت شاه را حمل می‌کنند و بر نمای بیرونی آرامگاه‌ها (و نیز کاخ‌های تخت جمشید) نقش شده‌اند، بر پیروزی نظامی پارسی تأکید می‌کنند (Tuplin, 2017: 35).

تصویر ۵: الف (راست): نقش برجسته پلکان‌های شمالی و شرقی تخت جمشید که نمایندگان سکاها تیزخود برای شاه بزرگ پیشکش (یا خراج؟) می‌آورند (Schmidt, 1953: Pl. 37)، ب (چپ): صحنه نامور به اورنگ‌بران شاهی (تالار مرکزی تخت جمشید) (Ibid: Pl. 78).

Figure 5: A (right): The relief of the northern and eastern stairs of Persepolis, which the representatives of the Saka Tigraxauda gift (or tribute?) to the great king (Schmidt, 1953: Pl. 37), B (left): a scene called the royal tronne- bearers (central hall of Persepolis) (Ibid: Pl. 78).

۲.۳. همکاری و مشارکت اقوام و مردمان فرمانبردار و زیردست

امپراتوری آشور قلمروی بزرگ و توسعه‌طلبی بود که از راه کشورگشایی، زور و یا دیپلماسی بر کشورهای کمتر نیرومند تسلط و استیلا می‌یافت و با این کار یک سازمان سیاسی تشکیل داد که یک منطقه پهناور و ناهمسان فرهنگی را دربر می‌گرفت. فرایند یکپارچه‌سازی در امپراتوری آشور نو شامل

همکاری و مشارکت نخبگان محلی و ایجاد وفاداری در میان گروه‌های پرشمار زبانی و قومی امپراتوری بود. اما آنها در عین حال، یک خط‌مشی استثمار و بهره‌کشان را پیاده کردند. استثمار آشوریان بر اجتماعاتی که یوغ بندگی آشور بر آنها نهاده شده بود، شامل تبعید، اسکان و استقرار دوباره شمار فراوانی از مردمان شکست‌خورده و نیز گرفتن مالیات از محصولات کشاورزی و کالاها و بنیان نهادن یک نظام گسترده کاری با بیگاری کشیدن از آنها بود که هزینه‌های گزاف و فراوانی را بر اقتصادهای محلی تحمیل می‌کرد و تقریباً همه افراد را وادار می‌کرد که همکاری و کمک کنند. (Parker, 2011: 359)، بنابراین خط‌مشی آنها انحصاری و مشارکتی و بهره‌بردارانه و بهره‌کشان بود. برای نمونه، متنی از سارگن دوم به دست آمده است که مضمون آن به این شرح است: «همه این سرزمین‌ها را به زیر سلطه خود درآورد و صاحب‌منصبانم را به عنوان فرمانداران بر آنها قرار دادم و یوغ بندگی و سلطه و فرمانروایی خودم را بر آنها تحمیل کردم» (Root, 2000: 22). البته در دوره اسرحدون این سیاست تهدید و نهادن یوغ بندگی بر گردن رعایا و زیردستان دست‌کم در بابل دگرگون شد که در راستای اهداف تبلیغاتی و ایدئولوژیکی او بود: اسرحدون از راهبرد صلح و آشتی به جای جنگ بهره برد. آیین پرستش مردوک را که از میان رفته بود، احیا کرد و چنانچه در گاهنامه‌های بابلی دیده می‌شود خود را نیکخواه بابلیان معرفی کرد و به عمد تندیس مردوک را در معبد آشور قرار داد و او را از سلاله خدای آشور می‌دانست. همچنین او به کارهای ساختمانی نیز پرداخت و با این کار ضمن جلب همکاری مردمان محلی، بابل را نیز به طور کامل به زیر سلطه آشور درآورد (Holloway, 2012: 10-11; Rabie, 2002: 301-322). خراج دادن نیز یکی دیگر از حربه‌های امپراتوری آشور نو برای جلب همکاری سرزمین‌های تابعه و زیردست آنها به حساب می‌آمد. خراج یکی از پدیده‌های شایع امپراتوری بود که مدارک و شواهد تصویری فراوانی از آن به دست آمده است. برای نمونه کاخ آشورنصرپال دوم در نیمرو که بر تخته‌سنگ‌ها یا الواح 17b- 18b، غنائم جنگی و فهرست خراج مانند عاج‌ها و ظروف فلزی نقش شده است، یا بر دیوارهای حیاط «D» کاخ، شاه از اقوام گوناگون خراج دریافت می‌کند (Winter, 2010: 19, 21)، همچنین خراج دادن مضمون ثابت اُبلیسک‌هایی (ستون هرمی شکل سنگی) بود که در مکان‌های همگانی از سده ۹ پ.م کار گذاشته می‌شدند (Reade, 1979: 336) که از آن جمله می‌توان به اُبلیسک شلمانصر سوم (۸۲۴-۸۵۹ پ.م) اشاره کرد (تصویر ۶) که بر ردیف‌هایی در چهار سمت آن غنائم جنگی و خراج‌گزاران را نشان می‌دهد (Winter, 2010: 33). پرداخت خراج این امکان را می‌داد که خراج‌گزاران بیگانه در تجربه امپراتوری همکاری و شراکت داشته باشند و شاه آشور با برجسته کردن ناهمسانی‌ها، قدرت و اقتدارش را بر چهارگوشه جهان و مناطق گوناگون نشان دهد (DeGrado, 2019: 121). یکی از راهبردهای بنیادین و کارآمد آشوریان برقراری پیوند وفاداری با زیردستان و رعایای خود بود که به نوعی دریافت پاداش و پیشرفت احتمالی اجتماعی آنها در ازای وفاداری تمام و کمال آنها به شمار می‌رفت و این راهبرد باعث ایجاد رقابت میان فرمانبرداران و زیردستان شاه می‌شد که هریک برای جلب خشنودی فرمانروا باهم رقابت می‌کردند. ازدواج‌های سیاسی، بستن معاهدات و پیمان‌نامه‌ها از جمله پیمان وفاداری و معاهده برقراری صلح و آشتی نیز ابزار بنیادینی در تضمین امنیت خارجی، وفاداری داخلی و توسعه جغرافیایی، سیاسی و اقتصادی محسوب می‌شد. در این زمینه می‌توان به معاهده صلح میان اسرحدون شاه آشور با اورتکو (Urtaku) شاه ایلامی اشاره کرد که دو دودمان شاهی وارد معاهده صلح با یکدیگر شده بودند و پسران و دختران سلطنتی به عنوان گروگان با هم رد و بدل شده بودند (Barjamovich, 2012: 52-4).

تصویر ۶: اُبلیسک (ستون هرمی شکل) سیاه شلمانصر سوم از نیمرود، با ردیف‌های خراج‌گزاران (Winter, 2010: 67).

Figure 6: Shalmaneser III, black obelisk, Nimrud with tributaries rows (Winter, 2010: 67).

ایدئولوژی هخامنشی به طور کلی درباره همکاری است. پادشاه‌های این نظام اخلاقی احتمالاً شامل حال همه می‌شد. از منظر بصری نیز این ایدئولوژی به واسطه آرایش تصاویری است که شاه را در پیوند با مردمان و اقوام زیردست و فرمانبردار خود نشان می‌دهد: برای نمونه این نقوش بیانگر همکاری سلطه‌جویانه با تصویرگری‌هایی از قبیل صفی از هدیه آورندگان از مناطق گوناگون (نقش برجسته‌های آپادانای تخت جمشید) است، یا نمایندگان سرزمین‌های گوناگون با وقار و متانت شاه را با نوعی صمیمیت و تکریم بالا می‌برند (نقوش آرامگاه داریوش و دیگر جانشینانش و برخی دیگر از یادمان‌های مهم در تخت جمشید). هخامنشیان این نو تصویرگری را به ابزاری تبدیل می‌کنند که نوعی کنش و عمل مشارکت محور در تجلیل و بزرگداشت جایگاه شاهی که بالا برده می‌شود را توصیف می‌کند (Root, 2000: 22). همچنین، ایدئولوژی و جهان‌بینی هخامنشیان بر شمول و دربرگیری مردمان و اقوام زیردست و فرمانبردار در شاهنشاهی تمرکز داشت: مفهوم آن این بود که هر یک از مردمان و ملت‌های مشخص، بخشی از یک کل محسوب می‌شدند که با یکدیگر از شاه پشتیبانی و حمایت می‌کردند و در ازای این پشتیبانی، شاه صلح و آشتی را در شاهنشاهی، یعنی ثبات و پایداری را برای مردمان و اقوامش تضمین و تأمین می‌کرد. آنچه در نقش برجسته‌های هخامنشی نشان داده شده است، همکاری کردن مردمان و ملت‌های زیردست و فرمانبردار و احترام و تکریم هویت فرهنگی و زبانی آنها است. البته نه کتیبه‌ها و نه نقوش برجسته هخامنشی بازتاب دهنده واحدهای اداری سیاسی نیستند، بلکه احتمالاً هر یک ابزاری برای تبلیغات هستند که هدف آنها جا انداختن مفهوم برابری مردمان و ملت‌های گوناگون شاهنشاهی است و واقعیت‌های تاریخی را نشان نمی‌دهند (Brosius, 2010: 33). متون چندی از دوره هخامنشی درباره وفاداری و پادشاه متعاقب آن سخن می‌رانند که نه تنها مربوط به درباره هخامنشی می‌شود، بلکه به همه قلمرو و گستره چند فرهنگی گسترده آن نیز سرایت می‌کند. در یک بخش از کتیبه آرامگاه داریوش در نقش رستم (DNb) چنین آمده است: «فردی را که همکاری می‌کند برای این همکاری‌اش پادشاه می‌دهم و فردی را که گزند و زبانی می‌رساند برای این زیان و آسیبش کیفر می‌دهم» (Kent, 1953: 140). این پیام به بازنمایی استعاری نقش برجسته مردمانی که برای حمل اورنگ و تخت داریوش (و البته دیگر شاهان هخامنشی) متحد و

یکی شده‌اند، شباهت دارد. شاهان هخامنشی با اعطای جایگاه و مرتبه عالی و ممتاز به اعضای طبقه اشراف محلی آنها را به درون شبکه شایسته‌سالاری پارسی وارد می‌کردند که بخشی از آن شامل مبادله پیشکش‌ها و هدایایی بود که در هنر درباری هخامنشی رواج یافته بود، در حالی که ازدواج‌های مختلط میان اعضای پارسی و نخبگان محلی به یکپارچه‌سازی در دل تشکیلات پارسی کمک می‌کرد. از جمله می‌توان به آمینتاس مقدونی اشاره کرد که دخترش گیگئا (Gygea) را به ازدواج پسر مگابازوس پارسی درآورد. یکپارچه‌سازی موفقیت‌آمیز نخبگان محلی با ایدئولوژی هخامنشی را احتمالاً از پذیرش ارزش‌های پارسی توسط نخبگان محلی و انجام کارهایی مانند برگزاری بزم و سور و شکار کردن می‌توان فهمید که بر مدارک گوناگونی مانند مهرها، اشیای تدفینی، تابوت‌های سنگی و آرامگاه‌ها دیده می‌شوند (Brosius, 2010: 33-4). وجوه گوناگون همکاری و مشارکت اقوام و سرزمین‌های گوناگون در پیشبرد اهداف شاهنشاهی در بازنمایی‌های بصری، کتیبه‌های شاهی، گل نوشته‌های بایگانی‌های بارو و خزانه تخت جمشید و شواهد باستان‌شناختی به روشنی دیده می‌شود و این همکاری به نوعی در نظام پادشاهی هخامنشی نهادینه شده بود و در سطح عالی‌تری نسبت به حکومت‌های پیشین، خود را نشان می‌دهد.

۴. نتیجه

مدارک و شواهد نوشتاری و تصویری بافت‌های سلطنتی دوره‌های آشور نو و هخامنشی بیانگر به کارگیری ایدئولوژی در نظام پادشاهی آنها است، با این تفاوت که منابع نوشتاری و شمایل‌نگاری سلطنتی دوره آشور نو به طور معمول از جنبه روایتگری برخوردار هستند و این منابع به روشنی درباره اهداف سلطه‌طلبانه، خشونت‌های به کار رفته در لشکرکشی‌های شاهان آشور نو، خوار و کوچک شمردن مردم و شاهان مقهور و شکست‌خورده، جایگاه و مرتبه ارزشمند نخبگان درونی و محلی در امپراتوری، شاه توانا و نیرومند و پیوند بسیار نزدیک پادشاه با خدایان، به‌ویژه خدای آشور سخن می‌رانند، این در حالی است که جنبه روایتگری کتیبه‌ها و تصاویر و نقوش بافت سلطنتی هخامنشی بسیار کمرنگ می‌نماید و ویژگی‌های استعاری و نمادین آنها پررنگ‌تر است. البته در این میان یادمان بیستون و به‌ویژه کتیبه آن از این قاعده مستثنی هستند. آنچه در ایدئولوژی امپراتوری آشور نو با استناد به مدارک و شواهدی نوشتاری و تصویری بافت سلطنتی آنها به شدت دیده می‌شود، خشونت کلامی و تصویری آنها است، به گونه‌ای که کتیبه‌ها و سالنامه سلطنتی آشوری و نقوش برجسته کاخ‌های آنها پر از توصیف و تصویرگری صحنه‌های خشونت‌بار و هراسناک است که از آن جمله می‌توان به پرت کردن رهبران شورشی و دشمن، سوزاندن، سوراخ کردن بدن و به چهار میخ کشیدن، سر بریدن و انباشتن سرهای آنها، زیر اربه له کردن و غیره اشاره کرد و این روش و راهبرد ایدئولوژیک آنها به شدت تأثیرگذار بود و آشوریان به عنوان افرادی بسیار خشن و خونریز قلمداد می‌شوند. بی‌تردید در پس این همه خشونت عریان و افسارگسیخته اهداف تبلیغاتی مرتبط با ایدئولوژی و قدرت سلطنتی امپراتوری آشور نو نهفته است و به کارگیری راهبرد جنگ روانی و هراس انداختن در دل دشمنان و مردمان محلی شکست‌خورده و اسیرشده، آنها را بی‌درنگ تسلیم آشوریان می‌ساخت و بر قدرت و چیرگی فراگیر امپراتوری آشور نو گردن می‌نهادند. در مقابل، در ایدئولوژی سلطنتی هخامنشی به نظر به تصویر کشیدن و توصیف صحنه‌های خشونت‌آمیز و خوار و کوچک شمردن سرزمین‌ها و مردم فرمانبردار و شکنجه و آزار آنها دست‌کم با استناد به نقوش برجسته و کتیبه‌های سلطنتی (البته به‌جز یادمان بیستون) آنها جایگاهی نداشته است و جای آن را همکاری و مشارکت گسترده در ساخت و پیشبرد اهداف و برنامه‌های شاهنشاهی گرفته است. نقش برجسته پلکان آپادانا که در آن نمایندگان

سرزمین‌های گوناگون سراسر شاهنشاهی برای شاه بزرگ پیشکش می‌آورند و یا صحنه نامور به اورنگ-بران شاهی بر نمای بیرونی آرامگاه‌های شاهان هخامنشی در نقش رستم و تخت جمشید و نیز نقوش برجسته کاخ‌های صد ستون و کاخ مرکزی بر انقیاد و گردن نهادن به نسبت داوطلبانه، آزادی و آزادانه مردم و اقوام شاهنشاهی تأکید می‌کنند که البته احتمالاً چنین نقوشی در راستای اهداف ایدئولوژیکی و تبلیغاتی هخامنشیان نیز قرار داشته است. با این همه، ایدئولوژی‌های سلطنتی آشور نو و هخامنشی با توجه به راهبردهای بررسی و بحث شده در صفحه‌های پیشین، اشتراکات و همسانی‌های نیز داشته است که از آن جمله به پیوند نزدیک میان شاه با خدا (خدایان)، اشاره به توانمندی‌ها و نیروی جسمانی فراوان شاهان این دو امپراتوری، مشارکت و همکاری مردمان محلی در پروژه‌های ساخت و آراستن کاخ‌های شاهی، جایگاه بسیار والای نخبگان درونی و محلی، تمایل هر دو فرمانروایی بر سلطه و چیرگی فراگیر و جهانی که در القاب شاهان و کتیبه‌ها و نقوش برجسته آنها به روشنی نمایان است و قلمروی بسیار پهناور با سرزمین‌ها و اقوام و زبان‌های گوناگون می‌توان اشاره کرد. البته این همسانی‌ها و شباهت‌ها در کلیت عنوان و موضوع با هم اشتراکاتی دارند، ولی در جزئیات، نحوه برنامه‌ریزی، شیوه-ها و راهبردهای تبلیغی، اجرا و پرداخت با توجه به ایدئولوژی و جهان‌بینی خاص این دو نظام پادشاهی تفاوت‌هایی دارند و نباید از آن چشم‌پوشی کرد. پرداختن به هریک از این راهبردها، شیوه‌ها و مفاهیم با نگاهی جامع نیازمند پژوهش‌های مستقل و جداگانه است.

منابع

- Auerbach, E. 1989. Emphasis and Eloquence in the Reliefs of Tiglath- Pileser III. *Iraq* 51: 78-84.
- Baines, J. and Yoffee, N. 1998. Order, Legitimacy and Wealth in Ancient Egypt and Mesopotamia. In: Feinman, G. M. and Marcus, J. (eds.), *Archaic states*. School of American Research Press: 199-260.
- Barjamovich, G. 2012. Propaganda and Practice in Assyrian and Persian Imperial culture. In: Fibiger, P. and Kolodziejczyk, D. (eds.), *Universal Empire: A Comparative Approach to Imperial Culture and Representation in Eurasian History*. Cambridge: Cambridge University Press: 43-59.
- Brosius, M. 2010. Pax Parsica and the Peoples the Balck Sea Region: Extent and Limits Achaemenid Imperial Ideology. In: Nieling, J. Rehm, E. (eds.), *Achaemenid Impacts in the Black Sea, Communications of Powers*, Aarhus University Press: 29-40.
- Carstens, A. M. 2010. Cultural Contactand Cultural Change: Colonialism and Empire. In: Nieling, J. Rehm, E. (eds.), *Achaemenid Impacts in the Black Sea, Communications of Powers*. Aarhus University Press: 41-46.
- Cassin, E. 1981. Le roi et le lion. *Revue de l'histoire des religions* 198: 355-401.
- Colburn, H. P. 2014. Art of Achaemenid Empire, and Art in Achaemenid Empire. In: Brown, B. and Feldman, M. H. (eds.), *Critical Approaches to Ancient Near Eastern Art*. Berlin: DeGruyter: 773-800.
- Colburn, H. P. 2016. Globalization and the Study of the Achaemenid Persian Empire. In: Hodos, T. (ed.), *The Routledge Handbook of Archaeology and Globalization*, Abingdon, Routledge: 871-884.
- Colburn, H. P. 2020. Udjahorresnet the Persian: Begin an Essay on the Archaeology of Identity. *Ancient Egyptian interconnections* 26: 59-74.
- DeGrado, J. 2019. King of the Four Quarters: Diversity as a Rhetorical Strategy of the Neo-Assyrian Empire, *Iraq* 81: 107- 125.
- Dewar, B. N. 2019. *Representaions of Rebellion in the Assyrian Royal inscriptions*. Ph.D thesis, Department of Classics, Ancient History and Archaeology, University of Birmingham.
- Dubovsky, P. 2018. Elam and Assyria. In: Basello, G. P. and Wicks, Y. (eds.), *The Elamite World*. London and NewYork: Routledge.

- Dusinberre, E. 2008. Circles of Light and Achaemenid Hegemonic Styles in Gordion's Seal 100. *Classics Faculty Contributions* 3: 78-98.
- Ehrenberg, E. 2008. Kingship in Late Babylonian and Early Persian Times. In: Brisch, N. (ed.), *Religion and Power Divine Kingship in the Ancient World and Beyond*. Chicago: Oriental Institute of the University Chicago: 103 – 132.
- Garrison, M. B. 2009. *Visual Representation of the Divine and the Numinous in Early Achaemenid Iran: Iconography of Deities and Demons*. Switzerland: University of Zurich.
- Garrison, M. 2013. Royal Achaemenid Iconography. In: Potts, D.T. (ed.), *The Oxford Handbook of Ancient Iran*. Oxford University Press.
- Garrison, M. 2014. Royal Names Seals of Darius I. In: Kozuh, M. Henkelman, W. F. M. Jones, C. E. and Woods, C. (eds.), *Extraction and Control Studies in Honor of Matthew W. Stolper*, Chicago: The University of Chicago: 67-104.
- Gates-Foster, J. E. 2014. Achaemenids, Royal Power, and Persian Ethnicity. In: McInerney, J. (ed.), *A Companion to Ethnicity in the Ancient Mediterranean*. Chichester: Wiley-Blackwell: 175–193.
- Grayson, A. K. (1991a). *Assyrian Rulers of the Early First Millennium B.C, I (1114–859), Royal Inscriptions of Mesopotamia: Assyrian Periods*, vol. 2. Toronto: University of Toronto Press.
- Hallo, W. Lawson Younger, W. K. Hoffner, H. and Ritner, R. K. (eds.), 1997, *The Context of Scripture*. Vol. II: Monumental Inscriptions from the Biblical World. Leiden: Brill.
- Henkelman, W. F. M., and Stolper, M. W. 2009. Ethnic Identity and Ethnic Labeling at Persepolis: The Case of the Skudrians. In: Briant, P. Chauveau, M. (eds.), *Organisation des Pouvoirs et Contacts Culturels dans les Pays de l'empire Achéménide*. Persika 14, Paris: De Boccard: 271–329.
- Henkelman, W. F. M. 2017. Imperial Signature and Imperial Paradigm: Achaemenid Administrative Structure and System Across and Beyond the Iranian Plateau. In: Jacobs, B. Henkelman, W.F.M. Stolper, M.W. (eds.), *Die Verwaltung im Achämenidenreich – Imperiale Muster und Strukturen / Administration in the Achaemenid Empire – Tracing the Imperial Signature (Classica et Orientalia 17)*, Wiesbaden: 45-256.
- Hinz, W. 1971. Achämenidische Hofverwaltung. *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie* 61: 260-311.
- Holloway, S.W. 2002. *Aššur is king! Aššur is king! Religion in the exercise of power in the Neo-Assyrian Empire*. Leiden: Brill.
- Hornby, A. S. 2010. *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English, International Student Edition*, Oxford: Oxford University Press.
- Jamzadeh, P. 1996. The Achaemenid throne – legs design. *Iranica Antiqua* 31: 101 – 146.
- Jamzadeh, P. 2006. Reflections from Persepolis in a Mirror for Princes. *Iranica Antiqua* 41: 71 – 78.
- Karlsson, M. 2013. *Early Neo-Assyrian State Ideology Relations of Power in the Inscriptions and Iconography of Ashurnasirpal II (883–859) and Shalmaneser III (858–824)*. Institutionen för lingvistik och filologi, Uppsala Universitet.
- Kelly, T. 2003. Persian Propaganda- A Neglected Faction in Xerxes' Invasion of Greece and Herodotus. *Iranica Antiqua* 38: 173- 219.
- Kent, R. G. 1953. *Old Persian (Grammar, Texts, Lexicon)*. Americal Oriental Society.
- Koch, H. 1990. *Verwaltung und Wirtschaft im persischen Kernland zur Zeit der Achämeniden*, Beihefte zum Tübinger Atlas des Vorderen Orients B/89, Wiesbaden: L. Reichert.
- Lecoq, P. 1997. *Les Inscriptions de la Perse Achéménide*. Paris.
- Liverani, M. 1979. Ideology of the Assyrian Empire. In: Larsen, M. T. (ed.), *Power and Propaganda: A Symposium on Ancient Empires, Mesopotamia 7*. Copenhagen: Akademisk Forlag: 297-317.
- Liverani, M. 2011. From City-State to Empire: The Case of Assyria. In: Arnason : J. P. and Raaflaub, K. A. (eds.), *The Roman Empire in Context: Historical and Comparative Perspectives. The Ancient World: Comparative Histories*. Chichester: Wiley-Blackwel. 249–69.
- Llewellyn- Jones, L. 2015. That my Body is Strong: The Physique and Appearance of Achaemenid Monarchy. In: Blamberger, G. and Boschung, D. (eds.), *Bodies in*

- Tansition, Dissolving the Boundaries of Embodied Knowledge, Paderborn: Wilhelm Fink: 211-248.
- Nadali, D. 2009- 2010. Neo- Assyrian State Seals: An Allegory of Power. *State Archives of Assyrian Bulletin*: 215- 244.
- Nadali, D. 2016. Images of War in the Assyrian Period: What They Show and What They Hide. In: Battini, L. (ed.), *Making Pictures of War*. Oxford: Archaeopress Publishing: 83-88.
- Nylander, C. 1979. Achaemenid Imperial Art. In: Larsen, M. T. (ed.), *Power and Propaganda, A Symposium on Ancient Empires, Mesopotamia 7*, Akademisk Forlag: 345- 359.
- O'Brien, C. 2009. *The Fall of Empires: From Glory to Ruin, an Epic Account of History's Ancient Civilisation*. Australia: Murdoch Books Pty Limited.
- Parker, B. 2011. The Construction and Performance of Kingship in the Neo- Assyrian Empire. *Anthropological Research* 67: 357-386.
- Parpola, S. 1995. The construction of Dur-Sarruken in Assyrian Royal Correspondence. In: Caubet, A. (ed.), *Khorsabad, le Palais de Sargon II, Roi d'Assyrie, Conférences et Colloques du Louvre*, Paris: Louvre: 47-75.
- Parpola, S. 2004. National and Ethnic Identity in the Neo-Assyrian Empire and Assyrian Identity in the Post- Empire Times. *Assyrian Academic Studies* 18 (2): 5-22.
- Pollock, S. 1999. *Ancient Mesopotamia: The Eden that Never Was*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Porter, B. N. 2003. Assyrian propaganda for the west: Esarhaddon's stela for Til Barsip and Sam'al. In *Trees, Kings and Politics: Studies in Assyrian Iconography*, Academic Press Fribourg / Paulusverlag Fribourg Switzerland Vandenhoeck and Ruprecht Göttingen, Zurich: University of Zurich.
- Posener G. 1936. *Première Domination Perse en Egypte, Recueil D, Inscriptions Hieroglyphiques*. Le Gaire Imprimeie De L; Intitut Franç AIS.
- Rabie, R. 2012. The Exercise of Assyrian Ideology: An Upturned Image of Reality. *Modulae* 6: Mesopotamian Politics and Ideology: 1-38.
- Razmjou, S. 2018. Propaganda and Symbolism Representations of the Elamites at the Time of Ashurbanipal. In: Basello, G. P. and Wicks, Y. (eds.), *The Elamite World*, London and New York: Routledge: 340-360.
- Reade, J. 1979. Ideology and Propaganda in Assyrian Art. In: Larsen, M. T. (ed.), *Power and Propaganda: A Symposium on Ancient Empires, Mesopotamia 7*, Copenhagen: Akademisk Forlag: 329- 343.
- Roaf, M. and Zgoll, A. 2001. Assyrian Astroglyphs: Lord Aberdeen's Black Stone and the Prisms of Esarhaddon. *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie* 91 (2): 264-295.
- Root, M. C., 1979. *King and Kingship in Achaemenid Art: Essays on the Creation of an Iconography of Empire*, Acta Iranica 19, Leiden: Brill.
- Root, M. C. 1990. Circles of Artistic Programming: Strategies for Studying Creative Process at Persepolis, Investigating Artistic Environments in the Ancient Near East. Gunter, A. C. and Arthur, M. (eds.), *Gallery Smithsonian, institution Washington*. D. C.
- Root, M. C. 2000. Imperial Ideology in Achaemenid Persian Art: Transforming the Mesopotamian Legacy. *Bulletin of the Canadian Society for Mesopotamian Studies* 35: 19-27.
- Root, M. C. 2013. Defining the Divine in the Achaemenid Persian Kingship: The View from Bisitun. In: Mitchell, L. and Melville, C. (eds.), *Every Ench a King, Comparative Studies on King and Kingship in the Ancient and Medieval Worlds*. Leiden: Brill: 23 – 66.
- Rollinger, R. and Henkelman, W. F. M. 2009. New Observations on Greeks in the Achaemenid Empire According to Cuneiform Texts from Babylonia and Persepolis. In: Briant, P. and Chauveau, M. (eds.), *Organisation des pouvoirs et contacts culturels dans les pays de l'empire achéménide*, Persika 14, Paris, De Boccard: 331-351.
- Russell, J. M. 1987. Bulls for the Palace and Order in the Empire: The Sculptural Program of Sennacherib's Court VI at Nineveh. *The Art Bulletin* 69 (4): 520-539.
- Schmidt, E. 1953. *Perspolis I: Structures, Reliefs, Inscriptions*. Chicago: The University of Chicago Press.

- Schmidt, E. 1957. *Persepolis II: Contents of Treasury and Other discoveries*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Schmitt, R. 2000. *The Old Persian Inscriptions of Naqsh-e Rostam and Persepolis (Corpus Inscriptionum Iranicum I, The Inscriptions of Ancient Iran I, The Old Persian Inscriptions, Texts II)*. London.
- Shahbazi, A. S. 1980. An Achaemenid Symbol , Farnah (God Given), Fortune Symbolized. Berlin: *AMI* 13: 119-147.
- Sinopoli, C. M. 1994. The Archaeology of Empires. *Annual Review of Anthropology* 23: 159-180.
- Soudavar, A. 2010. The Formation of Achaemenid Imperial Ideology and its Impact on the Avesta. In: Curtis. J. and John, St. (eds.), *The World of Achaemenid Persia: History, Art and Society in Iran and the Ancient Near East* (Proceedings of a Conference at the British Museum 29th September-1st October 2005), London: I.B. Tauris: 111-138.
- Stronach, D. 1990. The Garden as a Political Statement: Some Case Studies from the Near East in the First Millennium BC. *Bulletin of the Asia Institute* 4: 171-180.
- Tadmor, H. 1995. Propaganda, Literature, Historiography: Cracking the Code of the Assyrian Royal Inscriptions. In: *Proceedings of the 10th Anniversary Symposium of the Neo-Assyrian Text Corpus Project*, Helsinki: 325-338.
- Tuplin, C. 2010. Culture and Power: Some Concluding Remarks. In: *Organisation des pouvoirs et contacts culturels dans les pays de l'empire Achéménide* Paris: De Boccard: 415-428.
- Tuplin, C. 2017. War and Peace in Achaemenid Imperial Ideology. *Eletrum* 24: 31-54.
- Vallat, F. 1974. Les texts cuneiforme de la statue de Darius. *CDAFI*.
- Wasmuth, M. 2010. Integration of Foreigners-New Insights from the Stela Found in Saqqara in 1994. In: Curtis. J. and John, St. (eds.), *The World of Achaemenid Persia: History, Art and Society in Iran and the Ancient Near East* (Proceedings of a Conference at the British Museum 29th September-1st October 2005), London: I.B. Tauris: 535-43.
- Winter, I. J. 2008. Touched by the Gods: Visual Evidence for the Divine Status of Rulers in the Ancient Near East. In: Brisch, N. (ed.), *Religion and Power Divine Kingship in the Ancient World and Beyond*, Chicago: Oriental institute of the university Chicago.
- Winter, I. J. 2010. *On Art in the Ancient Near East*. Leden: Brill Press.
- Wright, J. L. Chan, M. J. 2012. King and Eunuch: Isaiah 56: 1-8 in Light of honorific Royal burial Practices. *Biblical Literature* 131: 99-119.